

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

7509 NUMARALI TEŞRİFAT DEFTERİNİN(H.23/07/1214-M.21/12/1799)
TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRMESİ

Sidar ÖZGÜR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Doç. Dr. Aziz ALTI

TUNCELİ – 2025

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

7509 NUMARALI TEŞRİFAT DEFTERİNİN(H.23/07/1214-M.21/12/1799)
TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRMESİ

Sidar ÖZGÜR
(230170003)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Doç. Dr. Aziz ALTI

TUNCELİ-2025

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

7509 NUMARALI TEŞRİFAT DEFTERİNİN(H.23/07/1214-M.21/12/1799)
TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRMESİ

SıdıÖZGÜR
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

Bu tez 12/ 12 / 2025 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından **oybirliği** kabul edilmiştir.

İmza

Doç. Dr. Muhammed
CEYHAN
(Yalova Üniversitesi)
BAŞKAN

İmza

Doç. Dr. Aziz ALTI
(Munzur Üniversitesi)
DANIŞMAN

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Uysal DIVRAK
(Munzur Üniversitesi)
ÜYE

Bu tez, Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanmıştır.

Doç. Dr. Nagihan KARAASLAN AYHAN
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu”ndaki hükümlere tabidir.

10/01/2026

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim.

İmza
Sıdar ÖZGÜR

Danışman
Doç. Dr. Aziz ALTI

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanmasında bana destek olan tüm kişi ve kurumlara içten teşekkürlerimi sunarım. Öncelikle, tez danışmanım Doç. Dr. Aziz ALTI' ya teşekkür ederim. Değerli görüşleri ve sürekli desteği için minnettarım. Ayrıca, aileme, bana her zaman cesaret verip yanımda oldukları için teşekkür ederim. Arkadaşlarım Şevin KURTOĞLU ve Zeliha ÖZMİR ise bu süreçte moral kaynağım oldular. Son olarak Bugünlere gelmemde rol model olan değerli abim Mecnun ÖZGÜR'E ve bana destek veren babama ve anneme teşekkürü borç bilirim.

Sidar ÖZGÜR
TUNCELİ- 2025

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	I
TEŞEKKÜR	II
İÇİNDEKİLER	III
RESİMLER LİSTESİ	V
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
1. GİRİŞ	1
2. OSMANLI DEVLETİ'NDE TEŞRİFATÇILIK	3
2.1. Teşrifatçıların Görevleri	4
2.2. Teşrifatçıların Azil ve Tayinleri	4
2.3. Teşrifatçıların Gelirleri	4
2.4. Teşrifat Defterleri	4
2.5. TS.MA.d.7509 Numaralı Defterin Fiziksel Özellikleri	5
3. III. SELİM DÖNEMİ GELİŞMELERİ (1789-1807)	7
4. OSMANLI DEVLETİ'NDE DARÜSSADE ÂĞASI	11
4.1. Küçük Bilal Âğa	13
4.1.1. Bilal Âğa abidesi	15
4.1.2. Bilal Âğa'nın menzil taşı	16
4.1.3. Bilal Âğa hayratları	17
4.1.4. Bilal Âğa namazgâhı	22
4.2. Mihrişah Valide Sultânın Hayırseverliği ve Küçük Bilal Âğa'nın Su ihsanları	23
5. TS.MA.d.7509 NUMARALI DEFTERİN TRANSKRİPSİYONU	25
6. TS.MA.d.7509 NUMARALI TEŞRİFAT DEFTERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	53
6.1. TS.MA.d 7509 Numaralı Teşrifat Defterin Işığında Osmanlı'da Yardım Anlayışı	54
6.2. TS.MA.d.7509 Numaralı Defter Işığında Verilen Hediye­lerin Ekonomik Yansıması	55
6.3. Hizmet Sektörü	55
6.4. Kılık Kıyafet	56
6.5. Yemek -İçme Kültürü	56
6.6. Dönemin Hitapları Bağlamında Değerlendirme	57
6.7. Dönemin Vergi Toplama Sistemi ve İltizam Sözleşmesi	57
6.8. Biniş-i Hümayûnlara Dair	58
6.9. Divân-ı Hümayûn Teşrifâtı Dair	59
6.10. Nevruziye Verilmesine Dair	60
6.11. Nevruziye Pişkesine Dair	60
6.12. Mah-ı Mevlüdde Müjdecî Başının Gelmesine Dair	61
6.13. Mevlid Alayına Dair	62
6.14. Mevlid Alayında Padişah Camiye Gelmesine Dair	62
6.15. Surre Alayı ve Gönderilen Hediyeler	63
6.16. Mühr-i Hümayûn'un Verilmesine Dair	64
6.17. Şeyhülislam Tebdiline Dair	64
6.18. Bayram Merasimine Dair	65
6.19. Bayramda Sadr-ı Âlî'den Donanmış At Gelmesine Dair	66
6.20. Kurban Bayramı'nda Harem-i Hümayûna Verilen Koçlara Dair	67

6.21. Kurban Bayramı'nda Taşradaki Sultânlara Verilen Koçlara Dair	68
6.22. Kurban Bayramı'nda Kesilen Koyunların Ocaklara Dağıtımına Dair	69
6.23. Kurban Bayramı'nda Kesilen Koyunların Bendelere Verilmesine Dair	70
6.24. Edirne Bostancı Başısından Gelen Kebelerin Taksimine Dair	70
7. SONUÇ	73
8. KAYNAK	75

RESİMLER LİSTESİ

Resim 4.1. Tophane’deki Bilal Âğa Çeşmesi, Bilal Âğa’nın şahidesi.....	16
Resim 4.2. Bilal Âğa abidesi (Muhasip).....	17
Resim 4.3. Bilal Âğa’nın menzil taşı.....	17
Resim 4.4. Bilal Âğa çeşmesi.....	19
Resim 4.5. Esas düzenin sütun ve ayna düzeni sütun.....	21
Resim 4.6. C kıvrımı, esas düzenin sütun, yaprak sırtlı C kıvrımı.....	21
Resim 4.7. Dolgun görünümlü, cephede dalgalanma, püskül.....	21
Resim 4.8. Motif birlikteliği, geleneksel motif.....	22
Resim 4.9. Bilal Âğa namazgahı.....	23
Resim 4.10. Mihrişah Valide Sultân su bendi.....	24

ÖZET

Bu tez, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan TS.MA.d.7509 numaralı defterin transkripsiyonu ve analizi çerçevesinde Osmanlı teşrifat sistemi üzerine odaklanmaktadır. Söz konusu defter, Hicrî 1214 (Miladî 1799) yılına ait olup, Osmanlı saray protokolünün işleyişi, tören düzenlemeleri ve saray hayatına dair zengin içerikler sunmaktadır. Özellikle dönemin Darüssade Âğası olan ve sonradan Halil Paşalı olarak bilinen Küçük Bilal Âğa'nın gerçekleştirdiği ihsanlar, mevlid-i şerif sırasında, camiye ve Enderûn'a gidişlerde yapılan törenler, Eski Saray'a verilen hediyeler, bayramlar ve Nevruz gibi özel günlerdeki sunumlar kayıt altına alınmıştır.

Defterde yer alan bilgiler yalnızca teşrifat sistemine değil, aynı zamanda dönemin saray mutfağı, giyim-kuşam kültürü, yeme - içme alışkanlıkları, ekonomik harcamaları ve saray dışı ilişkileri hakkında da önemli veriler sunmaktadır. Küçük Bilal Âğa'nın hem saray içindeki protokol görevleri hem de saray dışındaki sosyal ve ekonomik faaliyetleri, bu defter üzerinden ayrıntılı olarak takip edilebilmektedir. Bu yönüyle çalışma, 18. yüzyılın sonu Osmanlı teşrifat yapısına ışık tutan birincil kaynaklara dayalı önemli bir katkı niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı teşrifatı, saray protokolü, Küçük Bilal Âğa, 1214/1799, Topkapı Sarayı Arşivi.

ABSTRACT

Transcription and Evaluation of The Ceremonial Register No.7509 (Ah 21/12/1214 – Ad 27/07/1799)

This thesis focuses on the Ottoman ceremonial protocol system based on the transcription and analysis of the archival manuscript TS.MA.d.7509, located in the Topkapı Palace Museum Archives. The manuscript dates back to the year 1214 AH (1799 AD) and provides extensive information about the functioning of the Ottoman court protocol, ceremonial procedures, and palace life. It particularly highlights the activities and donations of Küçük Bilal Âğa, who served as the Daeüssade Âğa during the period and was later known as Halil Paşalı.

The manuscript records a wide range of ceremonial and social practices, including gifts presented during religious celebrations such as the Mawlid (Mevlid-i Şerif), formal processions to the mosque and the Enderûn, offerings to the Old Palace, and presents distributed during Eid and Nowruz festivals. In addition to the ceremonial aspects, the document also offers valuable insights into the palace culinary culture, clothing traditions, breakfast customs, economic expenditures, and interactions beyond the palace.

Through the detailed examination of this manuscript, the study provides a unique perspective on the ceremonial and administrative structures of the late Ottoman Empire, contributing to a deeper understanding of its socio-cultural and economic dimensions.

Keywords: Ottoman ceremonial, palace protocol, Küçük Bilal Âğa, 1214/1799, Topkapı Palace Archives

1. GİRİŞ

Bir devletin sosyal ve kültürel yaşamında merasimler büyük önem taşımaktadır. Osmanlı Devleti için de merasimler önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlı devleti gerek resmi işlerde gerek günlük hayatlarında nizam ve kuralları uygulama kısmında titiz davranmışlardır. Bu kural ve nizamların kayıtlı olduğu deftere teşrifat defteri denilmiştir. Teşrifat defterleri ile ilgili daha önce farklı çalışmalar yürütülmüştür. Örneğin Cuma Korçak: 353 Numaralı Teşrifat Defterinin (H.1208-1229/M.1793-1814) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi adlı çalışmasında defteri transkribe etmiş ve değerlendirmesi yapmıştır. Bu değerlendirmede Osmanlı Devleti'nin merasim usüllerini ve protokol kaidelerinin teşkilatlanmasını göstermiştir. Merve Güner Keleş Sadaret 349 Numaralı Teşrifat Defteri Işığında Merasimler adlı çalışma hazırlamıştır. Hazırladığı bu tezde defterin çeviri yazısını hazırlamış ve eser içerisinde adı geçem törenlerden bahsetmiştir. TS.MA.d.7509 numaralı teşrifat defterinin yapılan araştırma neticesinde daha önce çalışılmadığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle çalışmanın özgün olacağı düşünülmektedir.

TSMA.d. 7509 Numaralı teşrifat defteri, Sultân III. Selim zamanında H/23/07/1214/ M-27-07-1799 tarihinde yapılan merasimlerin kayıtlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda teşrifat defterleri, yapılan merasimlerin nasıl gerçekleştirildiği hakkında bilgiyi bizlere sunmaktadır. Küçük Bilal Ağa tarafından tutulan defterde, sadece bilgi kaynağı değil aynı zamanda tutulduğu o dönemin sosyal hayatını, ilişkilerini, ekonomik yapısını ve dönemin kılık kıyafetini, yeme içme kültürünü açıkça bizlere göstermektedir. Bu bağlamda defter bizlere geçmişin aydınlatması adına önemli bir kaynak olmuştur.

Çalışmada ilk olarak Osmanlı saray protokolünün ve devlet teşrifatının düzenlenmesinde merkezi bir rol oynayan teşrifatçılık kurumu ele alınmıştır. Teşrifatçılığın ne olduğu, bu görevin saray içerisindeki yeri, tayin süreçleri, gelir kaynakları incelenmiş olup teşrifat defterleri hakkında bilgiler sunulmuştur. III. Selim döneminde tutulan bir defter olduğu için çalışmada reformist bir padişah olan ancak geleneksel yapının direnci ile karşı karşıya kalan, musiki ve edebiyata düşkünlüğü ile bilinen, Batıdaki gelişmeleri yakından takip eden III. Mustafa'nın oğlu, Mihrişah sultanın tek evladı olan III. Selim'e yer verilmiştir. III.Selim döneminde yaşamış olan başlarda musahip olup sonralarda Dârüssâde Ağalığına terfi eden, kendisi ile aynı dönemde yaşamış başka bir Bilal Ağa olduğu için kendisine Küçük Bilal Ağa denilen şahsiyeti ve etkisi üzerinde durulmuş olup,

adına inşa edilen abideleri, menzil taşı, hayratları ve çeşmesi üzerinden onun Osmanlı devletindeki sosyal ve kültürel alandaki yeri analiz edilmiştir.

Çalışmada ikinci olarak TS.MA.d. 7509 numaralı defterin transkripsiyonu yapılmıştır. Defterde; saray içerisindeki belirli tören, ziyaret ve bayramlara özgü olarak kimlere ne tür hediyelerin verileceği ayrıntılı bir şekilde kayda geçirilmiştir. Bayram günlerinde surre-i şerîf sırasında, Eski Saray’a yapılan binişlerde, cuma namazı sırasında ya da namaza giderken verilen in’amatlar, Halvet gibi özel durumlarda verilen kahvaltılar, kesilen koçlar ile kebe ve güllab takdim edilen hediyeler arasındadır. Aynı şekilde Âğa Efendi’nin camiye teşrifi esnasında yapılan ikramlar ve taşrada bulunan sultanlara, valide sultanlara ustalara (çamaşır ustası, kilerci ustası, ibrikçi ustası, ikinci çamaşır ustası gibi) gönderilen çeşitli hediyeler, protokolün saray içinde ve dışında ne denli uygulanıp kurallara bağlı yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu yönüyle defter sadece saray içi teşrifatın bir kaydı olmakla kalmayıp aynı zamanda dönemin sosyal yapısını, saray hiyerarşisini ve merasimlerdeki ikram kültürünü anlamaya yönelik zengin bir belge niteliği taşımaktadır. Defterde okunamayan kelimeler nokta konularak belirtilmiştir.

Çalışmada son olarak, Osmanlı teşrifat sistemine dair önemli kaynaklardan biri olan TS.MA.d.7509 numaralı defterin değerlendirilmesine yer verilmiştir. Bu defter aracılığıyla, Osmanlı sarayında ve çevresinde verilen ihsanlar ile dinî ritüeller arasındaki sıkı ilişki ortaya konmuştur. Hediyelerin ekonomik değeri, dönemin mali yapısına yansımaları ve hizmet sektöründeki etkileri ele alınmış; saray çevresinde görev yapan personelin kılık kıyafeti, kahvaltı düzeni ve yeme-içme kültürü bağlamında teşrifat defterinde yer alan kayıtlar ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Defterde yer alan in’amat (ihsan ve bağış) kayıtları, dönemin ihsan anlayışının boyutlarını gözler önüne sererken, aynı zamanda bu ihsanların merasimlere yansımaları durumu, Osmanlı’daki rütbe, hizmet ve sadakat ilişkisi değerlendirilmiştir. Dönemin vergi toplama sistemi içerisinde önemli bir yer tutan iltizam uygulamaları ve bu bağlamda yapılan sözleşmelerin teşrifat defterine yansımaları da incelenerek, idarî ve ekonomik yapıya dair değerlendirmeler yapılmıştır. Böylece TS.MA.d.7509 numaralı defter, yalnızca törensel bir kayıt defteri olarak değil, aynı zamanda Osmanlı’nın toplumsal yapısını, ekonomik ilişkilerini, dinî ve kültürel değerlerini anlamamıza katkı sağlayan çok yönlü bir belge olarak ele alınmıştır.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE TEŞRİFATÇILIK

Teşrifat kelime olarak, merasimlerde veya toplantılarda devlet büyüklerinin, kişileri rütbe ve sıralarına göre kabulü anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde de benzer şekilde kullanıldığı görülen bu kelime, merasimlerde veya toplantılarda devlet büyüklerinin kişisel rütbelerine ve sıralarına göre kabulünü ifade eder. Teşrifat devlet protokolünde önemli bir rol oynamaktadır. İlk defa Fatih Kanunnâmesi'nde teşrifata ait kaideler derlenmiştir. Mevcut kaidelerin tamamlanması maksadıyla yazılan kanunname, Divan-ı Hümâyûn'da kullanılmak için yazılmıştır. Teşrifat ve teşkilat kanunları Kanunname-i Âl-i Osman da mevcuttur. II. Beyazıt döneminden önce, Hazine-i Âmire kâtibine, “teşrifî” ve sonra “teşrifâtî” denilmiştir. Sonraki süreçte Hazine-amire kâtibi, kâtiplikten doğrudan sadrazama bağlı protokol işlerinden sorumlu olan Bâb-ı Âli görevlisine dönüşmüştür. Bu değişim ile beraber teşrifat kelimesi protokol anlamını taşımıştır. Kanuni Sultân Süleyman tarafından kurulmuş olan teşrifatçılık, önemli bir müessesedir. Saray seremoni ve devletin tüm merasimlerini düzenleyen bu müessese başlarda Divan-ı Hümâyûn'a bağlıyken, III.Ahmet döneminde Paşa Kapısı'na taşınmış ve Sadaret Kethüdalığına bağlanmıştır. Teşrifat görevi ile görevlendirilmiş kişiye “teşrifat efendi” ya da “teşrifatçı” denilirdi¹.

Türk kültürünün devamı olarak gelişmiş olan saray teşrifatı aynı zamanda Türk devletinin köklü bir devamı olarak şekillenmiş olup, Osmanlı Devleti'nin idari yapısının oluşmasında etkili olmuştur. Osmanlıda hükümdarın ve ailesinin yaşam alanı saray olduğu için, saray geleneklerini ve protokolü eksiksiz yerine getirilmesi gerekiyordu. Osmanlı Devleti'nde teşrifat işleri, çeşitli görevliler aracılığıyla yürütülüyordu. Kanunnâmeler ve Hatt-ı Hümâyûnlarla devlet ricalinin protokoldeki yerleri belirlenmişti. İstanbul'u fetheden II.Mehmet burayı devletin merkezi haline getirerek teşrifat kaidelerini bir mecmuada toplamıştır. Devlet'in iç ve dış ilişkilerinde saygınlığını temsil etmek amacıyla teşkil edilen teşrifat makamı, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar önemini korumuştur. Teşrifat kaideleri, Osmanlı'nın inceliklerini, geleneklerini ve kültür zenginliğini ortaya koymakta olup, bu sayede kültür ve gelenekleri hakkında bizleri bilgi vermektedir².

¹ Cuma korçak, "353 numaralı teşrifat defteri", Kahramanmaraş sütçü İmam Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2020, s. 1-2.

² Dündar Alikılıç, "XVII yüzyıl Osmanlı saray teşrifatı ve törenleri", Atatürk Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi, 2002, s.12-14.

2.1. Teşrifatçıların Görevleri

Mali işlerinden sorumlu olan teşrifat, aynı zamanda Hazine-i Âmire kâtiplerinden biri olup, rütbe olarak diğer kâtiplerle benzerdir. Teşrifatçı için farklı kelimeler kullanılmış olsa da yapılan belge araştırmalarında kullanılan terimlerin hepsini tek bir kişi ifade ettiği görülmektedir. Yani teşrifatçı için kullanılan Teşrîfât-ı Dîvân-ı Hümâyûn, Teşrîfât-ı Dîvân-ı Âli ve benzeri gibi sözcükler aynı şahsı temsil etmekteydi. Teşrifatçıların görevi sadece Dîvân-ı Hümâyûn'da sınırlı kalmayıp aynı zamanda farklı yerlerde ve görevlerde bulunmuşlardır. Teşrifatçıların şıkkı evvel Defterdar'ın konağında çalıştığı ve mali muamelat ile ilgilendikleri görülmektedir. Bunların dışında yemek yaptıkları ve bu yemekleri düzenledikleri görülmüştür³.

2.2. Teşrifatçıların Azil ve Tayinleri

Teşrifatçılar genel olarak maliye kalemlerinden tayin edilirdi. Birinin teşrifatçı olabilmesi için Ehl-i kalem ve hazine kâtibi olması ve özellikle ikram hususunda maharetli olması gerekirdi. Teşrifatçıların görev süreleri belli değildir⁴.

2.3. Teşrifatçıların Gelirleri

Teşrifatçılar Hazine-i Âmire kâtipleri arasında yer almaktaydılar. 17. Yüzyıl başlarında Hazine-i Âmire kâtiplerinin toplam sayısı 16 idi ve aldıkları günlük akçe miktarının toplamı 490 idi. Teşrifatçılar 16.yüzyılda günlük 10 akçe alırken, bu miktar 17. yüzyıl başlarında 17 akçaya yükselmiştir⁵.

2.4. Teşrifat Defterleri

Türkler tarihten bu yana köklü bir geçmişe sahip olmuşlardır. Bundan ötürü devlet için uygulanan teşrifat kanunları birikimli olarak bir sonraki devlete geçmiştir. Bu yol ile

³ Filiz Karaca, "*Tanzimat dönemi ve sonrası Osmanlı teşrifat müessesesi*", İstanbul Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi, 1997,s.55.

⁴ Karaca, "*Tanzimat dönemi ve sonrası Osmanlı teşrifat müessesesi*", s.55-61.

⁵ Karaca, *a.g.t.* ,s.55-61.

gelenek ve görenekleri yaşatılmış ve muhafaza edilmiştir. Türk devleti yönetiminde disiplin söz konusu olmuş ve bu sağlamak amacıyla kaide ve kurallar yazarak teşrifat defterlerinde kaydetmişlerdir⁶. Teşrifat kaleminde, farklı türlerde defterler bulunur. Saraydaki merasimlerin düzenini ve protokolü takip etmek için kullanılan teşrifat defterinde aynı zamanda elçi kabulleri, kabul günleri, saatleri, törenler gibi resmiyette olan şeylerin de kaydı tutulurdu. Bunların dışında devlet memurlarının haraçlarını kayıtlarında teşrifat defterlerinde tutulmuştur⁷. Teşrifat defterlerine “Yevmî, Mufassal” ve “Müteferrik” defterler deniliyordu; ve bu defterlerin çok eskileri ise hazinede saklanırdı⁸.

Teşrifat defteri Dîvân-ı Hümâyûn tutulurdu. Merasimlerin kaynağı olan bu defteri teşrifatçı tutardı. Bu nedenle teşrifatçı merasimlerde önemli bir görevliydi. Merasimlerde protokolü yönetir ve uygulamaya koyardı. Teşrifat defterleri bu protokolü uygulama aşamasında onların rehberiydi. Teşrifat defterinde törenlerin detaylarını içeriyordu. Bu defterde aynı zamanda kimlerin huzura kabul edileceği ve hangi ödemelerin yapılacağı da teşrifatçının yaptığı listede bulunurdu. Teşrifat defterinde giyilecek hil'atların, padişaha gelen hediyelerin kayıtlarını da tutarlardı. Bu kayıtlar teşrifat kalemi tarafından tutulurdu. Kanuni Sultan Süleyman döneminde kurulan Teşrifat Kalemi Dîvân-ı Hümâyûn bağlıydı. Teşrifatçı Dîvân-ı Hümâyûn toplandığı zaman protokol ile ilgili işleri düzenlerlerdi. Bugün bilinen en erken tarihli teşrifat defteri 1695 yılına kadar uzanan ve Mehmet Bin Ahmet tarafından kaleme alınan “Defter-i teşrifat” isimli eserdir⁹. Teşrifat defterleri kendinden sonra yazılmış olan eserlere de kaynak oluşturmıştır¹⁰.

2.5. TS.MA.d.7509 Numaralı Defterin Fiziksel Özellikleri

Osmanlın arşivinde yer alan TS.MA.d.7509 numaralı defter, 32 varaktan oluşmaktadır. Bu defter tarihi ve kültürel açıdan önemli bir belge olmasının yanı sıra,

⁶Nülfir Cengiz, “*Türkiye Selçuklularda Teşrifat*”,Selçuklu Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi,2022,S.180.

⁷ korçak,“353 numaralı teşrifat defteri”, s.3-4.

⁸ Yusuf Hallaçoğlu, “*XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşrifatı ve Sosyal Yapı*”,(Ankara 2021), s.25.

⁹ Merve Güner Keleş,“ *Sadaret 349 numaralı teşrifat defteri ışığında merasimler*”, İstanbul Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2019, s.19-20.

¹⁰ Can Çevik, “*Naili Abdullah Paşa Defter-i Teşrifat(Metin Değerlendirmesi)*”, Beykent Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi,2018,s.7.

defterin fiziksel özeliği ve içeriği, onun ne amaçla kullanıldığını ve hangi bilgileri barındırdığını anlamamıza yardımcı olur.

Defterin ilk dört sayfası fihristten oluşmaktadır. Bu fihrist, defterin genel içeriği hakkında bilgi vermektedir. Her varak ortalama 7-8 satırdan oluşması, bilgilere sistematik bir şekilde ulaşılması sağlamaktadır. Defter tarih olarak H-23-07-1214 (Miladi 21Aralık 1799) tarihine denk gelmektedir. Defterin tarihinin belli olması, tutulan dönemin sosyal, ekonomik veya kültürel yapısını analiz etmek açısından büyük önem taşır. Bilal Âğa'nın bu dönemdeki kaydettiği bilgiler, o dönemin yaşam biçimini, alışkanlıklarını ve toplumsal ilişkilerini anlamamız açısından önemlidir. Fiziksel olarak sayfalar el yazısı ile yazılmış, bu da defterin kişisel bir dokunuş taşıdığını gösterir.

TS.MA.d7509 numaralı teşrifat defterinde belirtilen binişler, Ramazan ve Nevruz gibi önemli günlerde kimlere ne tür hediyeler verileceği, hangi kıyafetler giyileceği bilgisi yer almaktadır. Belge Bilal Âğa'nın yaşamına ve çevredeki insanlarla olan ilişkilerine dair ipucular sunmaktadır. Defterde çokça ihsanlara yer verilmiştir.

Sonuç olarak, TS.MA.d7509 numaralı defter, tarihsel bir kaynak olarak, Dârüssaâde Âğası'nın toplum üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Bilal Âğa'nın tuttuğu bu defter, kişilere yapılan ihsanları sistematik bir şekilde kaydedilebilmesi için tasarlanmış, özet sayfaları ile okuyuculara genel bir bakış sunarken, fiziksel özellikleri ile de tarihsel bir değer taşımaktadır.

3. III. SELİM DÖNEMİ GELİŞMELERİ (1789-1807)

Musikiye düşkün, ince ruhlu, gelişim olarak batıyı takip eden III.Selim yirmi sekiz yaşında Osmanlı Devleti'nin tahtına geçmiştir¹¹. Babası III.Mustafa'dır. Annesi ise Gürcü bir cariyeye olan Mihrişah Sultandır¹². 34 yıl boyunca şehzade bekleyen Osmanlı saray halkı için 1762 yılında doğmuş olan III.Selim bu bekleyişe son vermiştir. Dönemin en bilgili hocalarından dersler almış ve daha küçük yaşlarda ıslahat ve devlet idaresi konularında babasının yanında yer almıştır. Bu dönemde hanedanın en yaşlı üyesini tahta geçtiği “Ekber-i Erşed” sistemi uygulandığı için III.Selimin amcası I.Abdülhamit Han tahta geçmiştir. Selim Topkapı'da bulunan “Kafes” adı verilen Şimşir'likteki şehzadeler odasına kapatılmıştır. Yirmi sekiz yaşına kadar on beş yıl kafes hayatı sürmüş olan III.Selim burada kendisine sunulan olanaklar sayesinde iyi bir eğitim almıştır¹³. Kafes hayatında besteler icra etmiştir.¹⁴.

Islahat herhangi bir kuruluştaki eskimiş olan şeyin yerine yenisinin getirilmesi anlamına gelmektedir. Osmanlı devletinde birçok alanda ıslahat hareketleri yapıldığı ve bu hususta bazı zamanlarda batı örnekleri görülmüştür. III.Selim dönemine geldiğinde köklü bir değişimin ve barış dönemi ıslahat tasarıları ile göze çarptığını görürüz. Sultân Selim tahta geçtiği ilk günden beri devleti için kurduğu tasarıların planları çerçevesinde kendisi ile aynı şekilde düşünen şahısları etrafında toplamış ve devletin yakın gelecekte ıslahat politikasının nasıl olacağına dair sinyallerini vermiştir. Bu hususta daha şehzadelik döneminde liyakati olduğunu düşündüğü kişileri yakın çevresinde tutmuştur. Devletin içerisinde rica ve kayırmayı değil, liyakate önem verdiğini bazı kesimlere göstermiştir¹⁵. Abdülhamit'in vefatı ile birlikte kafes hayatı son bulan III.Selim düşündüğü ıslahat hareketlerini gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. Bu doğrultuda bir yenilik programı başlatmış ve bu programa “Cedid” denilmiştir. Selim devlet ekonomisini düzeltecek ve adaleti

¹¹ Oğuz Yurttadur, H. Canan Cimilli, "III. Selim Döneminde Osmanlı Sarayındaki Kültürel Hayatın Sanat ve Mimarideki Etkileri", Kalemisi Dergisi (2015), s.123.

¹² Sefer Bor, "III. Selim Hayatı Edebi Kişiliği, Şarkıları ve 18. Yüzyıl Müsıkisine Etkileri", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, S.7.

¹³ Yurttadur, H. Cimilli, "III. Selim Döneminde Osmanlı Sarayındaki Kültürel Hayatın Sanat ve Mimarideki Etkileri", Kalemisi Dergisi (2015), s.123,124.

¹⁴ Bor, "III. Selim Hayatı Edebi Kişiliği, Şarkıları ve 18. Yüzyıl Müsıkisine Etkileri", s.7.

¹⁵ Şuheda Güçe, "Sultân III. Selim Döneminde ulema –Siyaset İlişkisi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, 2018, S. 16,19.

yeniden sağlayıp rüşvet ve kayırmayı engelleyip orduda düzenlemeler yapacaktı¹⁶. III.Selim dönemin sadrazamı Halit Paşaya Avrupa’ da yapılan yenilikler ile ilgili raporlar hazırlatmış, deniz gücünü attırmaya yönelik dönemin Kaptanı Deryası ile iletişim kurmuş ve yenilik için bilgi almıştır¹⁷.

III.Selim tahta geçtiği dönemde Rusya ve Avusturya yapılan savaşın Osmanlı Devleti aleyhine geliştiği dönemdi¹⁸. Aynı zamanda 1789 Fransız İhtilalinin patlak verdiği döneme de denk gelmiştir. Fransa’da gerçekleşen bu ihtilaliyle halk kralı devirmiş ve Cumhuriyet’i ilan etmiştir. Bu ihtilal ile Avrupa’ da hürriyet ve milliyet fikirleri yayılmıştır. Fransız İhtilali III.Selimin yenilik hareketleri için bir zemin oluşturmuştur¹⁹. Selim Avrupa’daki yenilikleri incelemesi için Ebubekir Ratip Efendi’yi elçi olarak Viyana ya göndermiş ve buradaki yenilikleri Seyahatname’sine yazmasını istemiştir. Ratib Efendi kaleme aldığı Seyahatname’sinde gözlemlediği her olayı yazmıştır. Seyhatname’nin ilk bölümünde Avusturya ordusunun nasıl örgütlendiği nasıl bir disiplini olduğunu ve uygulanan eğitimi gözlemleyip Osmanlı ordusu ile karşılaştırmıştır. Kitabının ikinci bölümünde Avusturya’da konulan vergilere ve insanların kendi zevki doğrultusunda giyinip kendi istediği şeyleri yiyebildiklerini, kişilerin işledikleri suçlardan ötürü farklı mahkemelerde davalarının görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca dinin getirdiği kuralları kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirdiğini ve bu bireylerin dinden uzaklaşmasına neden olduğu hususu üzerinde durmuştur. Bu gözlemlerinin sonucu olarak Ratip Efendi Avusturya’yı kaynak olarak modern bir devletin nitelikleri olan bir devlet olarak belirlemiştir. Bu nitelikleri şöyle belirlemiştir: Ordudaki askerlerin bir disiplininin olması gerektiği, devletin hazinesinin denetlenebilir olması ve devlet adamlarının sıradan insanlardan olmaması, halkın huzurlu bir yaşam sürmesi şeklindedir. III. Selim yapılacak yeniliklerin görüşülmesi için bir danışma meclisi kurmuştur. III.Selim’in orduda yaptığı ilk faaliyeti Nizam-ı Cedidi adında Batı devletlerin ordularını model alarak askeri alanda düzenleme yapmıştır. III. Selim padişahlığı döneminde tersaneler iş görmez durumda olup var olan gemilerin ise pek sağlam olmadığı ve bu da savaşta Osmanlı Devleti’nin ihtiyacını

¹⁶ Yusuf Öner, “III. Selim Döneminde Eski (Kadim)-Yeni (Cedid) Çatışması ve Nizam-ı Cedid programına yansımaları”,Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2018,S.1-2.

¹⁷ Bor, “a.g.t.”, s.7.

¹⁸ Şefika Şehvar Beşiroğlu, “III. Selim Devrinin Müzik ve Müzisyenler”,İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensütüsü,1993,S.11.

¹⁹Şehvar Beşiroğlu, “III. Selim Devrinin Müzik ve Müzisyenler”, s.11.

karşılayamayacağı için tersaneleri faaliyete geçirerek yeni bir donanım inşa etmiştir. Selim yaptırdığı tersane de görev yapacak askerlerin bilgili ve eğitilmiş olmasına özen göstermiş ve bu hususta bir kanunname çıkartmıştır. Selim'in tersanelere bu kadar önem vermesinin aslında bir sebebi vardı. 1783 yılında Kırım'ın kaybedilmesi ile birlikte Karadeniz artık Türk gölü olmaması bu alandaki tersanenin önemini bir hayli attırmıştır. Karadeniz güçlü bir donanması olan Rusya imparatorluğun elinde olduğu için Osmanlı Devleti'nin bu kadar güçlü devletin karşısında güçlü bir donanma ile durabilmesi artık elzemdi. Selim Avrupa'daki uzmanların görüşlerini alarak Osmanlı Devleti'nin ilk yabancı dil öğretici Mühendishane-i Bahri Hümayûn Mektebi açmış ve burada tarih, topçuluk, harp, coğrafya, tirgonometri Fransızca, resim dersleri vermiştir²⁰. Yeni kurulan bu okul her ne kadar modern bir yapısı olsa da, kurumsal olarak düşünüldüğünde kurtarılabilecek etki ve güce sahip olmamıştır. Yenilikçi bir padişah olan III. Selim yabancı devletlere elçiler göndermiştir. Elçiler, fevkalâde (geçici) ve Daimî olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu elçilerden fevkalâde olarak adlandırılan elçiler geçici bir süre zarfında başka ülkelere gönderilirdi. Fevkalâde elçilerin ayrıca bazı görevleri vardı. Bunlar; Osmanlı Devleti'nin barış ve anlaşma şartlarını sunarlardı, kazanılan savaşları duyurup herkesi haberdar ederlerdi, Padişah değişikliklerini duyururlardı, Şehzadelerin sünnet düğünlerini iletmekle görevlendirilirdi. III.Selim döneminde fevkalâde elçiler başlıca şöyleydi; Ebubekir Ratib Efendi, Mustafa Hasip Paşa, Ahmet Azmi Efendi, Asım Said Efendi, Amedi Mehmet Sait Galip Efendi, Seyyid Mehmet Emin Vahid Efendi'dir. Daimî elçiler ise üç yıllığına başka ülkelere gidip oradaki gelişmeleri başkente bildirirlerdi, Siyasi ilişkileri düzenlerlerdi. Daimî elçilerin başlıca şöyledir; Yusuf Agah Efendi, Abdulrahim Muhib Efendi, Ali Aziz Efendi, İsmail Ferruh Efendi, Morralı Esseid Ali Efendi, Mehmet Sait Halet Efendi, İbrahim Afif Efendidir²¹.III. Selim yenilikçi bir padişah olmasının yanı sıra savaş sanatlarına meraklı bir kişiliği olduğu bilinirdi. Selim çok iyi silah kullanırdı. Selimin savaş sanatlarına ve silahlara olan bu merakından dolayı Vauban'ın eserlerini tercüme ettirip incelemiştir²². Ekonomik olarak yerli malı kullanılmasına teşvik veren Sultân Selim

²⁰ Aycan Öktem ,”Sultân III. Selim Döneminde Geleneksel Türk Süslemelerinin Avrupa Giysi Modası ve Sanatın Etkisi”,Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2019,s. 75-77.

²¹ Selçuk Çal, “III. Selim Dönemi Elçiler Gözü İle Avrupa Sosyo-Kültürel Hayatı”, Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023, s. 26-102.

²² Nalan Karagöz, “III. Selim Döneminde Donanmada Yapılan Merasimler” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2015, s.20-21.

kumaş imalathanelerini açmıştır²³. Tarih boyunca Devlet görüşlerinin dünya çapında değişmesi, gerek dini, kültürel ve politik olarak, Devlet içerisinde yer alan mekanların fiziki dokusunun da değişmesine sebebiyet vermiştir. III.Selimin yaptığı imar faaliyetleri içinde bu durum söz konusu olmuş ve bu dönemde gündemde yoğun bir şekilde etkisini gösteren askeri düzendeki değişiklikler nedeni ile fiziksel ihtiyaçlarının giderilmesi ve nüfusu artan bölgelerin temel ihtiyaçları olan su, ibadet gibi ihtiyaçlarının giderilmesi, yapılacak olan herhangi bir saldırıda savunmanın güçlendirilmesi bu dönemde imar faaliyetlerinin yenilenmesi ya da yeni yapıların inşa edilmesinin ana sebeplerindendir²⁴.

Osmanlı Devleti'nde ulema, asli görevleri nedeniyle (Kadılık, Şeyhülislamlık ve Tedrisat) durumunda oldukları için devletin kuruluşundan itibaren gerek askeri gerekse bürokratik kurumların da önemli ölçüde söz sahibiydiler. Yenileşme hareketinin kendini gösterdiği III.Selim döneminde ulemanın yeniliklere bakışına gelince söz konusu zümrenin yeniliklere karşı tutumları standart bir tavır sergiledikleri ve bu dönemde yapılan yenilikler genelde üst mertebede olanlar tarafından desteklenirken, alt zümre tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Üst mertebe de bulunanlar ise bu yenilik hareketlerinin içinde bulundukları için destekliyorlardı. İlmiye sınıfının üst kesiminde bulunan ulemanın yapılan yenilikleri desteklemesinin asıl sebebi önemli mevkilere gelmişlerdir. Ulemanın bu kesimi padişahın yaptığı bu yenilik hareketlerini geleceğe yatırım olarak görmüşlerdir²⁵. İşte bu dönem gelişmeleri içerisinde Bilal ağa Osmanlı Sarayında Dârüssaâde âğası olmuştur.

²³ Öktem , “*Sultân III. Selim Döneminde Geleneksel Türk Süslemelerinin Avrupa Giysi Modası ve Sanatın Etkisi*”, s. 75-77.

²⁴ Ayşe Hilal Uğurlu, “*III. Selimin İstanbul’u: Siyasi ve Askeri Dönüşümler Işığında İmar Faaliyetleri*”, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi,2012,s. 305.

²⁵ Ahmet Şamil Güler,”*Osmanlı Ulemasının III. Selim ve II. Mahmut Reformlara Karşısındaki Tutumları*”,Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi,1996,s.86,87.

4. OSMANLI DEVLETİ'NDE DARÜSSADE ÂĞASI

Tarihte harem'e dair yapılan çalışmaların eksikliği nedeniyle, insanlar içerisinde yanlış bir harem algısı oluşmuştur. Harem gizemli bir yerdi. Bu nedenle buraya herkes giremiyordu. 17. yüzyıldan itibaren harem algısını zihinde oluşturdıkları kadarıyla yazarlar eserlerine aktarmışlardır. Yazarların kaleme aldığı bu eserler haremın gizliliğinden ötürü söylentilerin ve fantezilerin bir karışımıdır. Yabancı devletlerin yazarlarının Osmanlı'ya karşı olumsuz tutumları bir süre harem hakkında yalan yanlış ve abartılı bilgilerin kabul edilmesine neden olsa da günümüz toplumu bu bilgileri kabul etmemektedir²⁶. Harem İslam dünyası içinde kullanılan bir terim olmuştur. Bu terim Topkapı Sarayı'nın kadınlara ayrılan bölümü temsil etmektedir. Topkapı Sarayı aynı zamanla padişahlara tesis edilmiştir. Padişahlar burada ailesi ve saray çalışanları ile kalmaktadır. Osmanlı devletinde harem devletin varlığından beri varlığını sürdürmüştür. Harem teşkilatı Edirne Sarayı'nın yapılması ile şekillenmiştir. Fatih Sultân Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi ile harem teşkilatı genişlemiştir. Harem teşkilatının en yetkili kişisi Dârüssaâde Âğası'ıdır²⁷. Dârüssaâde âğası, Osmanlı Sarayı'nda Enderûn ve Harem-i Hümayun'da bulunan âğaların en büyüğüdür. Öyle ki, derece olarak sadrazam ve şeyhülislâm'dan sonra gelirlerdi²⁸. Âğaların aralarında da dereceleri bulunmaktaydı. Bunlar; Kızlar Âğası, Valide Âğası, Şehzadeler Âğası, Valide Sultân Haznedar Âğası, Kiler Âğası, Büyük oda Âğası ve Küçük oda Âğası şeklindeydi²⁹. Dârüssaâde, ya da "Saadet Evi" yaklaşık olarak 380 yıl boyuca padişah ve ailesinin yaşadığı sarayın harem bölümü için kullanılan bir isimdir. Saray üç ayrı bölüm ile yönetiliyordu. Bunlar Harem, Enderûn ve Birun bölümlerini oluşturmaktaydı. Sarayda hizmet eden beyaz hadımlar ve Siyahi hadımlar bulunurdu. Beyaz hadımlar Babüssaâde de kapı görevlisiydiler. Bu nedenle beyaz hadımlara Babüssaâde Âğaları da denilmekteydi. Dârüssaâde Âğaları sarayın kızlara ait kısmında görev yaptıkları için kendilerine "kızlar Âğası" da deniliyordu. Beyaz ya da siyahi olmaları fark etmeksizin bunlar hadım idi. Osmanlı devletine bu hadımları esir

²⁶Ali Eren Karakanlı, "Osmanlı Hareminde Öne Çıkan Vakıflar, "Rabia Gülnuş Sultân" Örneği Ve Bu Bağlamda Kıyaslanmaları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum,2021),s.18-19.

²⁷ Dündar Alikılıç, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifatı Ve Törenleri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum,2002),s. 8-10.

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, " Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı" ,(Ankara, 1988), s.172.

²⁹ Alikılıç, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifatı Ve Törenleri", s. 8-10.

tüccarları getirirdi. Bu tüccarlar Habeşistan, Orta Afrika ya giderler ve oradan siyahi çocuklarını getirir daha sora onları öncelik olarak Mısır ve İstanbul başta olmak üzere limanda satarlardı. Bunlar birer otorite timsahlarıydı. Görünüşleri korku uyandırıyor. Kendilerine Amber, Firuz, Mücevher vb. isimler veriliyordu. Osmanlı Devleti'nde Dârüssaâde Âğaları üç, beş kişilik odalarda barınırlardı. Bu âğalar cemaatle namazlarını kılarlardı. Harem kapılarında nöbet tutan Dârüssaâde Âğaları cariyelerin koğuşlarına iç dairelerine girmeleri yasaktı³⁰. Dârüssaâde Âğalarının emrine âğalar verilirdi. Bu âğalar, dârüssaâde âğalarının emirlerini yerine getirirlerdi. Dârüssaâde Âğası aynı zamanda harem hazine başıydı. Bu âğalar hünkârın haremi için cariyeye temin etmek, sultânların nikahlarını nizamını sağlayıp vekilliğini yapmakla görevlendirilmişlerdir³¹. Dârüssaâde Âğaları, Valide Sultân ve diğer sultânların gelirlerini, elbiselerini, eşyalarını, cami, köprü gibi yapıların tamirat masraflarını hazırladığı bütçeyi padişaha sunardı³². Dârüssaâde Âğalarının hadım olması padişahlar tarafından istenmiştir. Âğalar hanedan kadınlarıyla cinsel bir birliktelik yaşayamayacağı için "saf kan" soyunun devamlılığında hiçbir şüphe duyulmamıştır. Osmanlı Devleti'ni diğer devletlerden ayıran özelliği ise Osmanlı'nın tebaasından kimsenin hadım edilmemiş olmasıdır³³. Harem âğaları, sarayda çalışmakla yükümlüydüler. Harem âğaları aynı zamanda sarayda yaşayan kadınların dış dünyayla iletişimi sağlayan tek insanlardır. Dârüssaâde Âğalarının sayıları hakkında zaman zaman değişiklik gösterildiği bilinmektedir. Seyyah Menavio' e göre 1517 yılında 40 olduğunu söylemiştir. 17. yüzyılın başlarında ise seyyah Bon Valide Sultânın kapısında bekleyen hadımların yaklaşık 30 hadım olduğunu belirtmiştir. D'Ohsson bu sayıyı 200 civarında olduğunu söylemiştir³⁴. Ak hadım Âğaları arasında Sadrazamlık ve vezirlik yapan birçok kişi olmuştur. Bunlara örnek olarak şu isimler gösterilebilir: Hadım Süleyman Paşa (Kanuni zamanında), Hadım Gürcü Mehmet Paşa (IV.Murat zamanında). Kapı Âğaları seraser denilen kumaşa dikilmiş sırt samur kürk giyerler. Bunlar başlarına selimi kavuk

³⁰ Selin Atınç, "Bir Güç Odağı Olarak Darüssaade Âğalığı: Sünbül Âğa", Genç Kalemler, Muğla, 2017,s.8,99.

³¹Tufan Gündüz,Ed., " Osmanlı Teşkilat Tarihi: El Kitabı", (Ankara, 2021)s 74.

³²Ülkü Altındağ, " Darüssaade", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı,1994),V.3.

³³ Feyza Görez, "Çin Ve Osmanlı İmparatorluklarında Hadımlık Müessesesinin Karşılaştırmalı Analizi", Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları, Kayseri, 2021,s.91.

³⁴ Deniz Maden," Batılı seyyahlara göre Osmanlı haremi",Süleyman Demirel Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2010, Isparta, s.71-72.

takarlar aynı zamanda derece olarak vezirlerle aynı olmasının yanı sıra nezaretleri altında yetmiş kadar cami vardır ve bu camilerden zevayid denilen fazlalarının mütevelliler kapı âğasına teslim eder, onlarda bunları padişaha takdim ederlerdi³⁵.

4.1. Küçük Bilal Âğa

Hazine-i Hümayûn Âğası, Hazine Vekili Bilal Âğa bin Abdülmennan³⁶ bu görevini sürdürürken aynı isimde başka bir Dârüssaâde Âğası olduğu için³⁷ kendisine Küçük Bilal Âğa deniliyordu. Bilal Âğa sarayda aynı zamanda “Halil Paşalı” diye anılıyordu. Bilal Âğa’nın Halil Paşalı olarak anılmasının aslında bir sebebi, Sadrazam İvaz Mahmut Paşazâde Halil Paşa’nın kölesi olmasıydı. Sadrazam İvaz Mahmut Paşazâde Halil Paşa’nın Bilal Âğa’yı nereden ve ne zaman satın aldığı belli değildir. Bilal Âğa Sultân III. Mustafa döneminde saraya girmiştir³⁸. Hatta 15 şevval 1203 tarihinde (9 Temmuz 1789) Haznedar Âğa tarafından verilen emir doğrultusunda Haziney-i Hümayûn Vekili Bilal Âğa Şehremininin adamına 4000 kuruş teslim etmiştir³⁹. III. Selim’in cülusundan sonra, önce Musâhib, daha sonra ise Hazine-i Hümayûn Vekili olmuştur. Bilal Âğa, Halit Âğa’nın vefatından sonra Dârüssaâde Âğalığına terfi etmiştir. Bu görevi dokuz yıl boyunca yapan Bilal Âğa 17 Muharrem 1222 (27 Mart 1807) yılında vefat etmiştir. Bilal Âğa hayırsever, iyi bir ok atıcısıydı. Bilal Âğa’nın kabri, bostan iskelesi sokağının üzerinde, Mihrişah Valide Sultân haziresinde bulunmaktadır⁴⁰. İkincisi Halil Paşalı Bilal Âğa’nın H.1213/M.1798 yılında vefatından sonra Küçük Mercan Âğa dârüssaade Âğası olmuştur⁴¹.

³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı”, (Ankara, 2014), s.342

³⁶ Mevlüt Çam, İbrahim Turhan, Rıdvan Enes Akçatepe, “Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi”, Ankara (2020), s.21

³⁷ İsmail Baykal, “Tarih Vesikaları” Tarih Vesikaları Dergisi, 1943, s.339.

³⁸ Seyfettin Ünlü, Ed., “Eyüplü Meşhurlar”, (İstanbul : Eyüp Belediyesi, 2014), s.59-60.

³⁹ TS.MA.d:2434

⁴⁰ Ünlü, E “Eyüplü Meşhurlar”, s. .59-60.

⁴¹ Gönül Güreşsever Cantay, “Mercan Âğa Camii Külliyesi Ve Kapalı Çarşı”, Vakıf Restorasyon Yıllığı, 2016, s.59.

42

Resim 4.1. Tophane'deki Bilal Âğa Çeşmesi, Bilal Âğa'nın şahidesi

⁴² Ünlü, E "*Eyüplü Meşhurlar*", s.60.

4.1.1. Bilal Âğa abidesi

Musahip-i şehriyar-i Halil Paşalı hazine vekili Bilal Âğa'nın ana taşı olup, yüksekliği 2,50, çapı 1.50 şeklindedir. Bilal Âğa üçüncü taştan Âğalar menziline Lodos havasıyla 41,5 gez (adım) aşın 920 menzile atmıştır. İkinci nişan atışında yine kible yönünde 15 gez aşırı atarak 867'lik menzile taş dikmiştir. Bilal Âğa Hasköy'de kızıl ırmağa doğru taş dikmiştir⁴³.

44

Resim 4.2. Bilal Âğa Abidesi (Muhasip)

⁴³ İsmail Fazıl Ayanoğlu, "*Ok Meydanı Ve Okçuluk Tarihi*", Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, (19??), s. 155-156.

⁴⁴ Ayanoğlu, "*Ok Meydanı Ve Okçuluk Tarihi*", s.155-156.

4.1.2. Bilal Âğa'nın menzil taşı

45

Resim 4.3. Bilal Âğa'nın menzil taşı

Menzil Arapçada bir şeyin düştüğü yeri ifade etmektedir. Menzil dikmek kırılan rekor münasebeti ile dikilen taş ifade eder⁴⁶. Beykoz ilçesinde bulunan merkezi Şahinkaya caddesi üzerindeki "Şahinkaya Mezarlığı" içinde olan, 10 m uzunluğunda Bilal Âğa'ya ait yazıtlı bir nişan taşı bulunmaktadır. Bilal Âğa (Öl.1807) ait kitabesi:

Kırıp bin iki yüz beş sali desti bin adım yerde
Bilal Âğa bu menzil taşını kıldı nasb-gerde Sene 1205 (Miladi 1790/91)
adet
Hatve-i menzil
1000

III. Mustafa döneminde, Bilal Âğa, (1757-1774) Ivas Paşa'nın oğlu Musahip Halil Paşa tarafından Âğalar zümresine dahil edilmiştir. III. Selim'in (1789-1807) Hazine vekili olmuş olan Bilal Âğa, Okmeydanı'nda tanınmış bir okçuydu. Bilal Âğa hem güzel konuşması hemde iyi şarkı söylemesiyle biliniyordu. Bilal Âğa menzil taşını 1000 adım (gez) mesafeden ok atmak için diktirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu taş yeni açılan Mezarları talan edilerek yerinden sökülen bir taş olup iki veya üç parçaya ayrılmış

⁴⁵ Şinasi Acar, "Son Bulunan Nişan Taşları", Toprak İşveren(16), 2011,s.16.

⁴⁶ Mehmet Zeki Pakalın, "Menzil atmak", "Osmanlı tarihi ve değişimleri sözlüğü", s. 479.

durumundadır. Taşın iki parçası mezarlar arasında atılmış durumdadır. Kitabenin yer aldığı parçanın boyu yaklaşık olarak 100 cm, çapı ise 45 cm olmak üzere ikinci fotoğrafta ise mezarlar arasında kalmış iki parça görünmektedir. 1787 yılında poyraz havasıyla 954 geze ok atan Bilal Âğa, menzil açıp dört köşe kaideli, gövdeli dört köşe başlıklı diktiği ana taşı, şu anda Avnalıkavak Kasrın giriş kapısının sağ tarafından bulunmaktadır⁴⁷.

4.1.3. Bilal Âğa hayratları

48

Resim 4.4. Bilal Âğa çeşmesi (H.1211-M.1796)

Kesme taştan yapılmış büyük haznenin üstü kiremitlerle kaplı olan bu çeşme Galata'da Lülecî Hendek Cad-Kumbaracı yokuşun köşesinde bulunmaktadır. Sedrelerinden biri harap olmuş olan bu çeşmenin yüzü baştanbaşa mermerle kaplıdır. Oyma taşı büyük olan çeşmenin teknesi sağlam olup iki düz, dört oymalı, altı sütüm ile çevrilidir. Çeşmenin

⁴⁷ Acar, "Son Bulunan Nişan Taşları", Toprak İşveren(16), 2011,s.16.

⁴⁸ suvakfi. org. tr erişim tarihi:23.11.2024.

iki yanında birer yuvarlak madalyon bulunur ve yapıyı çatıya bağlayan bir silme vardır. Bu madalyonların içerisinde ay yıldız vardır. Sütunların başlıkları hizasında birer silmenin ve bu silmenin hizasında kitabe taşı vardır. Üçer mısra ve dört satırdan oluşan kitabe şu şekildedir:

“ İneyet menba-ı Sultân Selim’in safvet-i lûtfu”
“ İbâd-ı Dergahın cümle rıza-cû-yi Hüda kıldı”
“ Husûsâ kim Halil pâşayı pür himmet Bilal Âğa”
“ Umurunda imam-ül müslimine iktida kıldı”
“ Vekil-i mes’adet-mend-i hazine ol atâ-perver”
“ Mukuud-ı genc-i lutfun sû gibi sarf-ı rıza kıldı”
“ Revâne eyleyüp Hendek Başından âb-ı dil-cû-yu”
“ Bu ra’nâ çeşmeyi tþhane sûyunda bina kıldı”
“ Akup zer-navudân-ı kâ’be-âsâ lûle-i feyz-i”
“ Gümüş sûyun bu vâdilerde bî-kadr-ül bahâ kıldı”
“ Oku’u bank-i ezan ile güher-veş Vehbiyâ târih”
“ Bilal Âğa gel iç zemzem diyüp nâsâ kıldı”
(1211)⁴⁹.

Kitabe, Osmanlı dönemine ait bir şiir örneği olup Bilal Âğa'nın özelliklerini, başarılarını ve toplum içindeki yerini anlatmaktadır. Şiirin dili Osmanlı Türkçesi olup, klasik şiir geleneği içinde yazılmıştır. Kitabede, Bilal Âğa'nın Sultân Selim'in lütufuna mazhar olduğu, ibadet edenlerin Allah'ın rızasını kazandığı belirtilmektedir. Halil Paşa'nın da bu kişiye olan ilgisinden bahsedilirken, Bilal Âğa'nın İmam-ı Müslim'e olan bağlılığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Bilal Âğa'nın Hazine vekili olduğu ve bu görevdeki sadakati anlatılmaktadır. Kitabenin ilerleyen kısımlarında, Bilal Âğa'nın hayırseverliği ve toplum için yaptığı katkılar dile getirilmektedir. "Hendek Başından ab-ı dil-cu-yu" ifadesi, suyun ve bereketin sembolü olarak kullanılmıştır. Ayrıca, "Akup zer-navudân-ı ka'be-âsâ lûle-i feyz-i" dizesi, Kabe' nin manevi değerine ve Bilal Âğa'nın bu değerle olan ilişkisine işaret etmektedir. Son kısımda ise, Bilal Âğa'nın topluma hitap eden bir figür olduğu, insanları içmeye çağırdığı "zemzem" suyu ile sembolize edilmiştir. Bu da onun manevi bir liderlik rolü üstlendiğini göstermektedir. Genel olarak, bu metin Bilal Âğa'nın toplum içindeki saygınlığını, dini ve sosyal sorumluluklarını, hayırseverliğini ve Sultân Selim

⁴⁹ suvakfi. org. tr erişim tarihi:23.11.2024.

dönemindeki konumunu öne çıkarmaktadır. Şiir, aynı zamanda Osmanlı kültürünün ve edebiyatının zenginliğini de yansıtmaktadır.

Hazine Vekili Bilal Âğa Tophane’de yaptırdığı çeşme için taşçı, keresteci, kireççi, tuğlaç, yıldızcı, lüleci, sıvacı, suyolcusu ve kurşuncu esnafından malzeme bedelini ödenmiştir. Bu durum Bilal Âğa’nın bu projeye verdiği önem ve toplumsal ihtiyaçları karşılanmasına hem de esnafla olan ilişkileri güçlenmesi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir⁵⁰.

Bilal Âğa çeşmesi: tarih ve motiflerin buluştuğu nokta

Resim 4.5. Esas düzenin sütun ve ayna düzeni sütun

Resim 4.6. C kıvrımı, esas düzenin sütun, yaprak sırtlı C kıvrımı

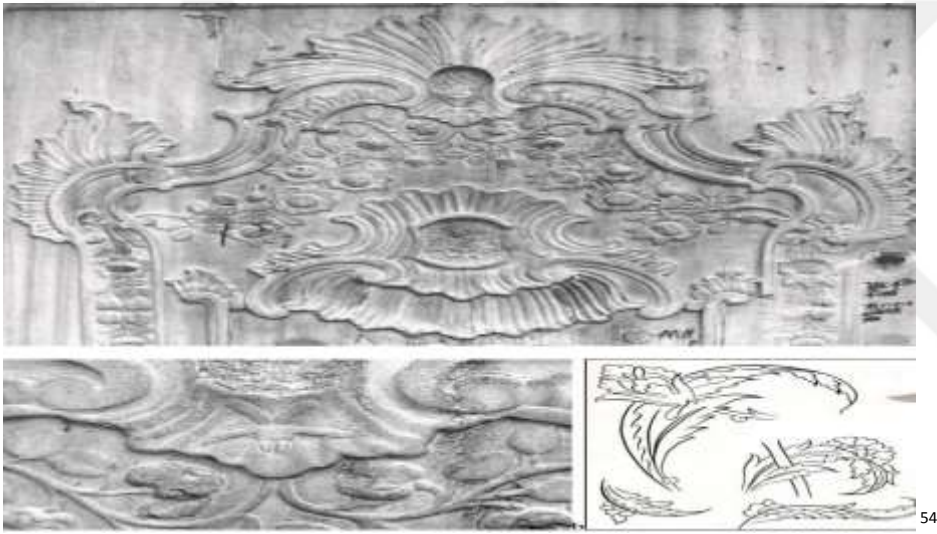
⁵⁰ TS.MA.d,3246.

⁵¹ Sinem Seviçtay Kanlıçay, Barok-Rokok Yorumlu 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon ,Motif Ve Terimler(1740-1797),İstanbul Teknik Üniversitesi,Sosyal bilimler Enstitüsü,2010,s.12-14-18.

⁵² Kanlıçay, Barok-Rokok Yorumlu 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon ,Motif Ve Terimler(1740-1797), s.18-46-49.

Resim 4.7. Dolgun görünümlü, cephede dalgalanma, püskül

Resim 4.8. Motif birlikteliği, geleneksel motif

Bilal Âğa çeşmesinde ayna düzeninde sütun, sütun başlığı, gibi öğelerin uygulama kısmı bezemsel olarak yorumlanmıştır. Alçak kabartma ya da çizgisel bir anlayış kendini göstermektedir. Ayna düzeninde tasarlandığı gibi öğeler kurgulama yoluna gidilmiştir. Bu düzen genellikle estetik bir görünüm sağlamak amacı ile kurgulanmıştır. Buna örnek olarak akanat yaprağı, C kıvrımı, S kıvrımı, düz eğri çubuk motifleri gösterilebilir. Bu motifler 1770'lerin sonlarına doğru sıkça kullanıldığı görülmüştür. Bilal Âğa çeşmesi(Galata 1796) ayna düzeninden faydalanmış ve daha dekoratif bir görünüm elde etmiştir. Cephe de

⁵³ Kanlıçay, "a.g.a." s.25-38-69.

⁵⁴ Kanlıçay, "a.g.t.",s.74.

dalgalanma hareketi 1760'lara doğru İtalyan esinlenmeli bir anlayıştır. Bu anlayışta üç boyutlu borak sanatın uyguladığı, çeşmenin tüm yüzeylerinde eğrilen, bükülen, girinti ve çıkıntıları olan, bazen de dalga hareketi içerir. Bilal Âğa çeşmesin de bu anlayış kullanılmıştır. Cephede dalgalanma hareketi aynı zamanda pitoresk yaklaşımı da görülmektedir. Doğadaki her şey hareket halinde olduğu için biçimler çeşitlidir ve birbirleri ile ilişkilidir. Pitoresk doğadan esinlenmiştir. Fransız rokokusunda sıkça kullanılan bu motif akanat yaprağı ile bütünleşik püskül modeli çok fazla öne çıkmamıştır. Bilal Âğa çeşmesinde bulunan kabuksu püsküler kitabenin yan bezemde kullanılmış oluşturmıştır. Türk bezeme sanatında çiçek sık kullanılan bir terim olmuştur. Çiçek/meyve motifleri Lale Devrin de yaygınlaşan bu motifler Lale Devrini izleyen barokoko döneminde yok denilecek kadar azaldığı görülmüştür. 1790'lı yıllarda ise geleneksel bezeme dağarcığının yeniden kullanılması, mimaride önemli bir dönüşümün habercisi oldu. Bu dönemde çiçek ve meyve kompozisyonlarının çeşmeye taşınmasına neden oldu. Böylece hem estetik hem de sembolik anlamlar taşımış oldu. Bilal Âğa çeşmesi akanat yaprağı ile çiçek ve meyvelerden oluşmuş olan kompozisyonu delip geçmektedir⁵⁵.

Çeşmenin motifleri:

Osmanlı Devleti'ni temsil amaçlı 19. Yüzyılda bayraklarda kullanılan ve şimdikine pek benzemeyen ay yıldız sembolü, Cumhuriyet ile birlikte bayraklarda belli bir şekilde düzenlenmemiştir. Bu şeklin belirli bir standartta göre yapılması gerektiği 1933 yılında kabul edilmiş olup, 1936 yılında çıkarılan kanunun ardından, 1937 yılında bu hususta bir nizamıye yayınlanmıştır. Ay-yıldız şeklinin Osmanlı devleti günümüzdeki formuyla toplar. Buna örnek olarak mimaride bilinen en eski örnek ise h.1208\ m.1793 tarihli Arnavut köy de bulunan İzzet Paşa çeşmesi yer almış olup, bu esere ek olarak ise Tophanede bulunmanın Bilal Âğa çeşmesidir. Bilal Âğa çeşmesinin içinde şuralı güneşi andıran bir yıldız kullanılmıştır⁵⁶. Ay yıldız şekli kabartmalı bir şekilde izlenmiştir⁵⁷.

⁵⁵ Kanlıçay, "a.g.t.",s.73.

⁵⁶ Turan Gökçe edt. , Arslan Kılıç edt., "*Çaka Bey'den Günümüze İzmir*", (İzmir: Şehir Kültür Medeniyet, 2022), s.379.

⁵⁷ Semavi Eyice, "*Galata Kulesi*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim: 03.12.2024).

4.1.4. Bilal Âğa namazgâhı

Resim 4.9. Bilal Âğa namazgahı

Namaz kılınan yeri ifade eden namazgah, Arapçada musalla olarak bilinir. Fıkıh terim olarak ise namazgâh şu anlamlara gelmektedir; Genellikle cenaze namazlarının kılındığı yağmur dualarının yapıldığı bir yer olarak kabul edilir⁵⁹. Bu namazgâhlardan biri ise Bilal Âğa namazgâhıdır. Bâbüssaâde Âğası Bilal Âğa'nın Çeşme ve Namazgâhı Tophane Hacı Mimi Mahallesi, Lüleci Hendek Caddesi 140 ada, 2 parselde H.1211(M.1796). Çeşme hala var olmasına rağmen Tophane karabaş yanındaki namazlığı kaybolmuştur. Namazgâhın kible taşı ise bulunmamıştır⁶⁰.

⁵⁸ Yavuz Tiryaki,"*Geçmişten Günümüze Beyoğlu*" Beyoğlu Belediyesi,(İstanbul),2004,s.418.

⁵⁹ Ayhan Işık, "*Anadolu Hisarı Namazgahları*", Din ve Hayat Dergisi, 2015,s.63.

⁶⁰ Tiryaki,"*Geçmişten Günümüze Beyoğlu*" 418-419.

4.2. Mihrişah Valide Sultânın Hayırseverliği ve Küçük Bilal Âğa'nın Su ihsanları

Resim 4.10. Mihrişah Valide Sultân Su Bendi

Eski kanun ve nizamlarda bend isim ve mahal mahsusan yaptırılmış olan su mecraları, su biriken yerleri ifade etmektedir⁶². III. Mustafa'nın zevcesi olan Emine-i Mihrişah olarak bilinen, III.Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultân (Valide Bendi) yaptırır. Osmanlı Devleti'nde su ihtiyacı devlet tarafından karşılanırken, çeşme ve sebili gibi halkın orta dereceli zenginleri tarafından yapılıyordu. Bend gibi masraflı yapıları ise hanedan üyeleri tarafından hayır kazanmak amacı ile yaptırılırdı. İşte bu bentlerden biri de "Mihrişah Valide Sultân" bendiydi. Valide Mihrişah Sultân bendi, hayır kurumlarına ve kişilere su ihsanında bulunarak sosyal hizmetlerde bulunmuştur. Bu bağışlar, hem kamuya açık alanlarda hem de bireysel ihtiyaçlar için su temin edilmesini sağlamıştır. Örneğin, 1796 yılına ait bir belgeye göre, hazine vekili Bilal Âğa'ya Mihrişah Valide Sultân Vakfı'ndan iki masura su verilmiştir. Bilal Âğa, bu suyu Tophane'de yaptırdığı bir çeşme ile Beşiktaş'taki eski bir camiye bağlatmıştır. 1798 yılında ise, bir masura su Yirmi Altıncı Yeniçeri Bölüğü Kışlası'na, diğer yarısı ise Mehmet Odabaşı'nın Çıkırcı Mahallesi'nde inşa ettirdiği memşalarına bağışlanmıştır. 1799 yılında da Tophane'deki Firuz Âğa

⁶¹ Database for Ottoman Inscriptions (Osmanlı Kitabeleri Projesi), "Valide Sultan Bendi", <https://www.ottomaninscriptions.com> (Erişim: 16 Ekim 2025).

⁶² Pakalın, "Bend", "Osmanlı Tarihi ve Değişimleri Sözlüğü", 1. Cilt, s. 205.

Cami'nin memşalarına yarım masura su ihsan edilmiştir. Bu tür bağışlar, dönemin sosyal yapısını ve hayırseverlik anlayışını yansıtan önemli örneklerdendir⁶³.

⁶³ Habibe Kazancıoğlu, "Mihrişah Valide Sultân Bendi", Sakarya üniversitesi İlahyat Fakültesi ,(Aralık,2016), s.101.

5. TS.MA.d.7509 NUMARALI DEFTERİN TRANSKRİPSİYONU

1a

Fihrist-i defterdir. 23 Recep 1214.

Sahrâya binîş oldukta virülen in‘amat -1 ve 2.

Âğa Efendimiz dîvana teşrif eylediklerinde virülen -5 ve 6.

Âğa Efendimiz bayram namazına teşriflerinde virülen in‘âm ve ne ilbas buyurdıkları - 9 ve 10.

‘Ydiye olarak Enderûn tarafına - 13 ve 14 ve 15.

‘Yd-i şerifte sandallara virülen - 17 ve 18.

Eski Saray’a biniş oldukta virülen -19 ve 20.

Mevlûd-i Şerifte cami‘ye gidildikte virülen in‘âm ve ne ilbas, buyurdıkları -21 ve 22 ve 23.

Sûrre-i Şerif ihracında -27 ve 28.

1b

Beher sene Râmazan’da virülen hummaslar - 35 ve 36 ve 37 ve 38 ve 39.

Bayramda konakta etbâ‘ilere dikiş akçesi ve kurban bayramında hareme etbâ‘-i dâmen devletlerini bûs eyledikte - 40.

Hazinedar Âğa etbâ‘ilerine ve bayramda Sadr-ı Âlî’den et geldikte ve saire -41 ve 42.

Sadr-ı Âlî’den yelak ve at geldikte ve Nevruz’da hükemâya virülen -43 ve 44 Halvette kahvaltı nân-47 ve 48.

Mah-ı Mevlûdde Âğa Efendimizden virülen hurmalar -57 ve 58.

Bayramda Şevketlû Efendimize at virüldükte - 59.

Sandalcılara râmâzânîye ve sofa bekçisi yağı getürdükte ve yeniçeri ustaları poğaçaya getirdiklerinde -65 ve 66.

Mühr-ı Hümâyûn ihsan oldukta ve şeyhülislam tecdid oldukta ve saka başları ile irsal olunan hedayer beyân -71 ve 72.

2a

Âğa Efendimizin bir senede, in‘âmatının yekûnu ve ustalara mâhî ve konak aylığı ve saire -77 ve 78 ve 79.

Âğa Efendimizin ve piyadesi tecdid oldukta -80.

Kurban Bayramı’nda Âğa Efendimiz’den virülen koçlar - 87 ve 88 ve 89 ve 90.

Beher sene Âğa Efendimizin kestiği koyunların virdükleri mahalleri -97 ve 98.

Kâğıthane'ye halvet oldukça kahvaltı - 101 ve 102.

2b

Beher sene Edirne Bostancıbaşı'ndan gelen kebe ve güllâplarına taksim olunan mahallerin beyanı -107 ve 108 ve 109 ve 110.

Âğa Efendimizin mutasarrıf olduğu Narence gümrüğü mukataâsını iltizam temessükünün aynı -127 ve 128.

3a

Sahraya biniş-i hümayûn oldukça hürmetlü Âğa Efendimiz tarafından virülen İn'amat:

Şevketlû Efendimizin kilercisine -10.

Şevketlû Efendimizin kuşçusuna -10.

Şevketli Efendi karakulluğuna⁶⁴ -10.

Devletlû Âğa Efendi karakulluğuna -10.

Hürmetli Âğa Efendimizin ikinci karakulluğuna -5.

Devletlû Âğa Efendimizin koz bekçi kullarına -10.

Hürmetli Âğa Efendimizin teberdâr⁶⁵ kullarına -10.

Devletlû Âğa Efendimizin çukadar kullarına -10.

Hürmetli Âğa Efendimizin nöbetçi silahşor kullarına -5.

Kahvaltı içün -25.

Hikbe hasekisine -5.

Tablakârlara⁶⁶ -5.

3b

Devletlû Âğa Efendimzini kahve kayığına -5

Devletlû Âğa Efendimizin asıyap kayığına -5

⁶⁴ Osmanlı Devleti'nde karakullukçular Yeniçeri Ocağı'nda görev yapan askeri-hizmet sınıfıdır. Karakullukçular ayak işleri, temizlik, nöbet tutma, merasim düzenleme gibi görevlerde üstlenirler. İstanbul'da 3 ay, taşrada 9 ay görev alan karakullukçular aynı zamanda törenlerin yürütülmesinde rol almışlardır. Belirli bir protokol kuralları vardır ve bu kurallara uymak zorundadırlar. Kıdemli ve kıdemsiz olarak görev dağılımları yapılır. Abdülkadir Özcan, "Karakullukcu", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(TDV İA), S.24, İstanbul, 2001, s.438-439.

⁶⁵ Osmanlı Devleti'nde birün görevlilerinden biri olan baltacının Farsça karşılığıdır. Betül Tezcan, "Darülhadis ve Kütüphane Vakıfları Özelinde Lale Devri'nde Surre-i Hümayun", Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 7, Sayı 14 (2025), s. 450.

⁶⁶ Yemeklerin bir yerden başka bir yere taşınması için kullanılan alete "tabla" denilirdi. Bu tablaları taşıyan kişilere tablakâr denilirdi. Tablakârlar, yemek zamanı gelince başlarında taşıdıkları tablaları herkesin dairelerinin önüne bırakarak dışarı dönerlerdi. Pakalın, "Tabla", "Osmanlı Tarihi ve Değişimleri Sözlüğü", 3.Cilt, s. 370.

Çadır mehterlerine-5 (uzak biniş olur ise on kuruş virülür).

Devletlü Âğa Efendimizin rikabında giden hasekilere -10.

Uzuk binişlerde karakulluğuna dahi virülür -5.

Cem'an yekûn -150.

4a

Devletlü Âğa Efendimiz divân teşrif eylediklerinde virülen in'amat:

Emin odasında hafızlara -15.

Orta kapuculara -10.

Kulle sufi kapuculara -10.

Mermer nöbetçi ve seccade ma'â koz bekçilere -10.

Bıçaklı eskilere⁶⁷ -10.

Âğa Efendimizin teberdârlarına -15.

Yeni saraylu yoldaşlara -10.

Revişlikçiye -5.

Saka⁶⁸ ve nalbatlara -5.

4b

Şatırlara⁶⁹ -10.

Miri kaftancıya -10.

Hünkâr müezzinlerine⁷⁰ -5.

Paizenlere -5.

Meydan ustalarına -5.

⁶⁷ Padişahın hususi hizmetinde olan on nefere "bıçaklı eski" denilirdi. Bunlar emektar on neferdi. Bunların altıdaki dokuz "soyunuk eski" denilirdi. Padişahın huzurunda resmi elbise giyinirken, bir vazife verilmediğinde günlük giyinirlerdi. Giyimbasılara özel olan on iki tam sofrasında yemek yerlerdi. Pakalın, "*Bıçaklı Eski*", "Osmanlı tarihi ve değişimleri sözlüğü" Cilt 1, s. 228.

⁶⁸ Saka yeniçeriocağının su ihtiyacını karşılayan kişiler için kullanılan bir tabirdir. Başlarında sakabaşı bulunurdu. Kelime Arapça bir kelimedir ve su taşıyan, su getiren manasına gelmektedir. 2. Mahmut dönemi eski adların ve adetlerin ortadan kaldırılması ve yenilikler yapılmasına başlandığı için, Ocağın ilgası arifesinde saka adı sebilciye çevrilmiştir. Pakalın, "Saka", "Osmanlı tarihi ve değişimleri sözlüğü" Cilt 3, s. 96.

⁶⁹ Şatırlar yayasınfına mensup olup zamanla törenledebir alay bölüğü haline gelmişlerdir. Görevleri peykler benzerdi. Başlarına madeî üskûf takarlardı. Genellikle iç oğlanlar arasında seçilen şatırlar; süslü elbiseleri ve renkli görünüşleri ile dikkat çekerlerdi. Zeynep Tarım Ertuğ, "Şâtır", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(TDV İA), 2010, (Erişim Tarihi: 26.10.2025).

⁷⁰ Sesleri güzel, kabilyetli ve Has Oda'ya mensup olan müezzinler, mülâzım adı verilen adaylar arasından seçilirdi. Bâbüssaâde ağası tarafından tayin edilirdi. İçlerinden sesi, bilgisi uygun olan kişi başmüezzin olurdu. Saraydaki mescitlerde hizmet verirdi. Hünkâr Müezzinleri saray görevlileri arasına ne zaman girdiği belli değildir. Nuri Özcan, "Hünkâr Müezzeni", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(TDV İA), 1998, (Erişim Tarihi: 26.10.2025).

Vekil-i harç⁷¹ teberdârana -5.

Yekûn -135.

5a

Devletlü Âğa Efendimiz bayram namazına teşriflerinde virülen in'amat:

Hassa hasekilerine (neferan 8) -32.

Hassa âhurlulara (neferan 5) -25.

Yaya kapuculara -15.

Oda kapuculara -10.

Taşra kapuculara -10.

Sarrâc kapucu gürcü oğluna -10.

Köşk bekçisine -5.

Yeniçeri Âğası "hu" çekenlere -10.

Yeniçeri sakalarına -5.

5b

Sadrızam çavuşlarına -10.

Rikab-ı Hümayûn peyklerine -15.

Rikab-ı Hümayûn solaklarına⁷² -15.

Cem'an -162.

Hürmetli Âğa Efendimiz câmi'ye teşriflerinde ser-devletlerine selimi⁷³ giyup güdaz atlasa kaplı dört yenli samur kürk ile câmi'ye gidup gelürler ve saray-ı hümayûna binişlerinde beyaz atlas kaplı dört benekli samur kürk giyerler.

6a

Hürmetlü Âğa Efendinin 'ıydiye olarak Enduruna tarafına teşrifinde virdüğü in'amat:

Silahdar Âğa çakı salayanlarına -20.

⁷¹ Osmanlılar'da paşa kapılarında, konaklarda, kamu kurumlarda idari-malî işlerden, alışverişten sorumlu kişilerin kulanılan bir tabirdir. Mehmet Canatar, " *Vekilharç*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(TDV İA), 2013, (Erişim Tarihi: 26.10.2025).

⁷² Solaklar yaya askeri statüsündeydiler. Çok iyi silah kullanırlardı. Tecrübeli yeniçeriler arasında seçilirdi. Rikab solakları içerisinde bir gurup padişahın muhafızlığını yaparlardı. Bunlara rikab solakları denilirdi. Yaşları yirmibeş üstü olmalıydı. Cüceler, mavi gözlü olanlar, köse olanlar solak olamazlardı. Tarım Ertuğ, "Solak", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(TDV İA), 2009, (Erişim Tarihi: 26.10.2025).

⁷³ Osmanlı Devleti'nde saray erkânı, yüksek dereceli devlet görevlileri tarafından kullanılan bir tür başlıktır. Nebi Bozkurt, " *Kavuk*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(TDV İA), 2022, (Erişim Tarihi: 26.10.2025).

Arz Ağaları çakı kullukçularına -15.
Arz Âğaları kullukçularına -15.
Enderûn çavuşlarına -25.
Mülazım çavuşlarına -25.
Sadıkçı yamaklarına -15.
Tüfenkçi yamaklarına -15.
Enderûnda ser kâtibi -25.
Çantacılar⁷⁴ -20.
Şerbetçi başıya -15.
Baş çukadar Ağa çakı salayanlarına -5.
Enderûn cücelere⁷⁵ -25.
6b
Enderûn dilsizlerine⁷⁶ - 25.
Enderûn müezzinlerine -15.
Enderûn kiler kullukçusuna -15.
Sakallı musahiplere -25.
Sakallı cücelere -15.
Sakallı dilsizlere -25.
Tüfenkçi teberdârına -5.
Şerbetçi bostancılarına -15.
Hikbe bostancılarına -10.
Sofa tabakçılara -10.
Bostancılar çavuşlarına -10.
Has Âhur saraçlarına -10.
Tebdil yerinde nöbetçi Has Âhurlarına -5.
Rikab âğaları şatırlarına -10.
Rikab âğaları esbapçılara -5.

⁷⁴ Enderun hazinesi memurları tarafından görevlendirilen çantacı, padişah sarayın dışındayken altın dolu çantasını taşırdı. Pakalın, “Çantacı”, ”Osmanlı tarihi ve değimleri sözlüğü” Cilt 1, s. 324.

⁷⁵ Osmanlı Sarayı padişahları eğlendirmek için cüceler bulundurmıştır. Cüceler hadım cüceler padişahla cariyeler arasındaki iletişimi sağlardı. Cüceler oldukça zeki ve bazen padişah üzerinde nüfuz sahibi bile olurlardı. Cücelerin bazıları saray kütüphanesinde görev aldıkları görülmüştür. Özdemir Nutku, “Cüce”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(TDV İA), cilt 8, İstanbul, 1993(Erişim Tarihi: 26.10.2025).

⁷⁶ Dilsizler padişah ve devlet adamları ile özel işaretler ile anlaşılırlardı ve konuşmaktan yoksun oldukları için verilen emirleri güvenilir bir şekilde gerekli yerlere iletirlerdi. Dilsizlerin asıl görevi padişah kapısında nöbet tutup sadrazam ve şeyhülislam ile konuşulan meseleleri sırasında hizmette bulunmaktı. Özcan, “Dilsiz”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(TDV İA), 1994 (Erişim Tarihi: 26.10.2025).

7a

Mir-i Âhur Âğa'nın kayıkcılarına -5.

Miri kaftancıya -5.

Hikbe hasekisine -5.

Mehterlere -15.

Cem'an yekûn -450.

8a

Idy-ı Şerifte sandallara verilen in'amat beyân:

Şevketlû Efendimizin sandalına -25.

Piyadeye -10.

Şevketlû Efendimizin kolluklarına -25.

Piyadeye -10.

Şevketlû Efendimizin sadık sandalına -15.

Mertebe sandalıma -15.

Şevketlû Efendimizin âsiyab sandalına -10.

Piyadeye -10.

Hazinedar Âğa sandalına -20.

Piyadeye -10.

Musahib⁷⁷ sandalına -20.

8b

Âğa Efendimizin kahve kayığına -5.

Âğa Efendimizin asiyab kayığına -5.

Yekûn -205.

9a

Eski saraya biniş-i hümayûn oldukta Âğa Efendimiz'den virülen in'amat:

Teberdârlar bölükbaşına -10.

Odabaşına -10.

Kilerciye -10.

Köşk bekçisine -10.

Âğalar imamına -8.

⁷⁷ Osmanlı saray teşkilâtında kişiliği ve bilgisiyle saraydaki görevlileri içinde vezir ve Beylerbeyilerinde padişaha hem danışmanlık hemde arkadaşlık yapan kimseler için kullanılmıştır. Mehmet İpşirli, “Musâhiplik”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV İA), 2020 (Erişim Tarihi: 26.10.2025).

Aşçılar imamına -7.
Hünkâr kuşçusuna -10.
Hünkâr karakulluğuna -10.
Âğa Efendimizin karakulluğuna -10.
İkinci karakulluğuna -5.
Hikbe hasekisine -5.
Tablakârlara -5.
9b
Hoşabcıya -5.
Kebapçıya -10.
Eski sarayın cümle tablakârlarına -10.
Sultân Bayezid tarafında olan kapıcılara -10.
Mercan tarafında olan kapıcılara -10.
Paizanlara -5.
Şevketlû Efendimizin kilercisine -10.
Âğa Efendimizin çukadarlara -10.
Âğa Efendimizin teberdârına -10.
Koz bekçilere -10.
Vekilharç teberdârana.
Yekûn -190.

10a

Mevlûd-i Şerifte Âğa Efendimizin câmi‘ye teşriflerinde virülen in‘âmat:
Âğa Efendimize kürk ilbas olundukta Has Odabaşı Ağasına -250.
Şevketlû Efendimiz tarafından Peşkir Âğası⁷⁸ hurma getirdikte -40.
Rikab solaklarına -15.
Sadrazam kahvesine (kaymakam olursa 15) -40.
.....kahvesine (kaymakam olursa 10) -30.
Rikab peyklerine -15.
Köşk bekçisine -5.
Mehterlere -10.
Yeniçeri Âğası ‘Hu’ çekenlerine -10.

⁷⁸ Farsça pişkir’den bozma olan peşkir, havlu için kullanılan bir tabirdir. Peşkir Ağa’sı ise Has Oda’ya mensupdur. Görevi havlulara bakmaktı. Pakalın, “*peşkir*”, ”Osmanlı tarihi ve değimleri sözlüğü” Cilt 3, s. 773.

Yeniçeri sakalarına -5.

Taşra kapıcılarına -10.

Orta kapıcılarına -10.

10b

Sadr-ı Âlî çavuşlarına -10.

Baba kapıcılara -15.

Serrâç kapıcı gürcü oğluna -10.

Hassa hasekilerine -32.

Has âhurlarına -25.

Hünkâr müezzinlerine -15.

Kaftancıya -5.

Nöbetçi has âhurluya -5.

Müjdecî başıya -50.

İkincisine -30.

Revişlikçiye -5.

Gelip ve giderken fukaralara -50.

Yekûn - 692.

11a

Mevlûd-i Şerifte cami'ye gidildikte Âğa Efendimizden virülen in'âmat:

Oda lalası Âğaya -150.

Âğa Efendimizin hazinedarına -100.

İç kilercibaşı Âğaya -50.

İç kahvecibaşı Âğaya -40.

Sair ağâvat beherine -10.

Devletlü Âğa Efendimiz mevlûdde câmi'ye teşriflerinde ser-devletlerin selimî giyerler mevsim hilati giyerler eğer yaz mevsimi ise sâde ferace giyerler ve eğer şita ise erkân-ı kürk giyerler velhasıl mevsim ne mevsimi ise anı ilbas buyururlar.

12a

Surre-i Hümayûn ihracında Âğa Efendimizden virilen in'âmat sene 1214:

Âğa Efendimize kürk iblas olundukta Has Odabaşı Âğaya -250.

Âğa Efendimizin rikabında olan hasekilere -20.

Has Âhurlılara -20.

Reis Efendi mehter ve çukadarlarına -15.

Defterdar Efendi mehter ve çukadarlarına -15.
Mâhvil-i Şerif yanında olan hünkâr müezzinlerine -15.
Serrâç kapıcı gürcü oğluna -10.
Rikab peyklerine -15.
Rikab solaklarına -15.
Halvet bölükbaşı ve neferlerine -10.
Orta kapıcılara -10.
Kulle kofilerine -10.

12b

Nöbetçi telli çavuşlara -10.
Miri kaftancıya -5.
Enderûn hastalarından Ak Âğalara -20.
Çizme kapıcısına -10.
Dolap ocağı ustasına -10.
Piranlara – 5
Meydan ustalarına – 5
Emin odasında hafızlara – 15
Mermer ve seccade ve koz bekçilere – 10
Bıçaklı eskilere – 10
Yeni saraylı yoldaşlara– 10
Revişlikçiye.-5
Saka ve nalbanda – 5
Veki-i harç teberdârana – 5
Yekûn – 530.

İşbu sene-i ‘mübareketine kadimine riayet olunmayarak böylece virülmüştür. Sene 1214.

13a

Beher sene Ramazan-ı Şerif yakın oldukça Âğa Efendimizden virülen şerbetler ve reçeller beyân eder:

Şevketlû Efendimiz hazretlerine:

Hummas⁷⁹ -4.

⁷⁹Mısır/Kahire’den gelen şerbet ismidir. Hummas özellikle padişah ve sultanlar için hususi sipariş edilirdi. Münife Obuz, “*Osmanlı mutfak kültüründe şerbet*” Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, cilt25, sayı:46,2023,s.257.

Reçel⁸⁰ ve şerbet kebir kase -4.

Valide Sultân hazretlerine:

Hummas -4.

Reçel ve şerbet -4.

Sultân Mustafa Efendimiz hazretlerine:

Hummas -2.

Valideleri kadına:

Hummas -2.

Sultân Mahmud Efendimiz hazretlerine:

Hummas -2.

Valideleri kadına:

Hummas -1.

Heybetullah Sultân hazretlerine:

Hummas - 2.

Valideleri kadına:

Hummas -1.

Başkadın Efendimize hummas - 2.

İkinci kadın hazretlerine hummas -1.

Üçüncü kadın hazretlerine hummas -1.

Dördüncü kadın hazretlerine hummas -1.

13b

Hazinedar ustaya hummas -1.

Kethüdâ kadın hazretlerine:

Şerbet⁸¹ kavanoz - 4.

Reçel kavanoz - 4.

Âğa Efendimizin ustasına:

Şerbet kavanoz - 4.

Reçel kavanoz - 4.

⁸⁰Osmanlı Devleti’de Ramazan ayında fakirleri ve çocukları sevindiren kişiler saray tarafından onurlandırılmış. İftarlık olarak fakir Müslümanlara Ramazan ayında reçel dağıtılırdı. Zeynep Özlü, “Osmanlı Saray Şekerleme ve Şekerlemecileri ile İlgili Notlar”, Gaziantep Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi, 2011, s.176.

⁸¹ Çeşitli törenlerde önemli rol oynayan şerbet hanedanmensuplarının önemli günlerinde sofralarda yerini almıştır. Lezetli ve maliyeti düşük olmasından dolayı halkında sevdiği bir içecek olmuştur ve bir dizi törenler için şerbet ikram etmişlerdir. Devlet adamlarının verdiği ziyafetlerde, elçi kabulünde şerbet ikram edilmiştir. Şerbetin sinirlere iyi geldiği ve ve iştahı açtığına inanılırdı. Obuz, “*Osmanlı mutfak kültüründe şerbet*” s.257.

Oda kalfasına⁸²:

Şerbet kavanoz -2.

Reçel kavanoz - 2.

Saray ustasına:

Şerbet kavanoz -3.

Reçel kavanoz – 3.

Çamaşır ustasına⁸³:

Şerbet kavanoz - 2.

Reçel kavanoz - 2.

Çeşnigir ustaya:

Şerbet kavanoz - 2.

Reçel kavanoz - 2.

Berber ustaya⁸⁴:

Şerbet kavanoz -2.

Reçel kavanoz -2.

Kilerci ustaya:

Şerbet kavanoz -2.

Reçel kavanoz -2.

İbrikdar ustaya:

Şerbet kavanoz -2.

Reçel Kavanoz -2.

Kahveci ustaya:

Şerbet kavanoz -2.

⁸² “kalfa” sarayda bulunan cariyeler için kullanılan bir tabirdir. Haremde düzeni sağlayan hizmet saatlerinde görevli cariyelerin başında olurlardı. Cariyelerin işleri bitince, takımları toplardı. Cariyeler arasında kıdemli olan kalfalar, padişah ve sultan huzuruna çıkarken özel elbiseler giyerlerdi. Pakalın, “*kalfa*”, “Osmanlı tarihi ve değişimleri sözlüğü” Cilt 2, s. 150.

⁸³ Çamaşır usta, Sarayın harem dayresinde çamaşır işlerine bakan kalfaya verilen addır. Kalfalar umumi ve hususi olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. Çamaşır usta umumi kısmında bulunan yedi ustalardan biriydi. Öteki ustalar şöyleydi: haznedar usta, kutucu usta, ibrikdar usta, çeşniyar usta, kilerci usta, kahveci usta. Bu ustaların yedişer yamağı ve acemileri vardı. Her birinin kendilerine verilmiş maaşları ve odaları vardı. Her sene ikbaharda davetliler gibi nevrüziyeleri ve Kurban Bayramında da kurbanları gelirdi. Pakalın, “*Çamaşır Usta*”, “Osmanlı tarihi ve değişimleri sözlüğü” Cilt 1, s. 324.

⁸⁴ Padişahlar ve şehzadelerin berberliklerinde sorumlu olan kişiye berberbaşı denilirdi. Başlarda bu isten hazine ve kiler koğuşundan bu isten anlayanlar berberliği yaparken, seferli koğuşunununihdasından sonra bu hizmet onlara verilmiştir. Yirmi kadar berber bulunur ve bunların başı ise berber başıydı. Berberbaşı, padişahın saç ve sakalını kestikten sonra gümüş bие leğene koyar ve burada muhafaza edilirdi. Daha sonra leğen Medine’ye gönderirdi. Yavuz Sultan Selim döneminde kalmış olan bu adet, “âdet-i hasene” olduğu mevidir. Pakalın, “*Berberbaşı*”, “Osmanlı tarihi ve değişimleri sözlüğü” Cilt 1, s. 206.

Reçel kavanoz -2.

Vekil ustaya:

Şerbet kavanoz -2.

Reçel kavanoz -2.

Başkâtibe:

Şerbet kavanoz -2.

Reçel kavanoz -2.

İkinci kâtibe:

Şerbet kavanoz -2

Reçel kavanoz -2.

İkinci kiler kalfasına:

Şerbet kavanoz -2

Reçel kavanoz -2.

14a

İkinci çamaşır ustaya:

Şerbet kavanoz -2.

Reçel kavanoz -2.

Yedi nefer hünkâr hazinedarlarının beher neferine iki reçel ve iki şerbet virülür:

Şerbet kavanoz -14.

Reçel kavanoz -14.

Valide Sultân Efendimizin yedi nefer ustalarının beher neferine iki reçel ve iki şerbet.

Şerbet kavanoz -14.

Reçel kavanoz -14.

Saray-ı âtik irsal olunan:

Kethüdâ kadına:

Şerbet kavanoz -4 (4/8 neferâtlarına).

Reçel kavanoz -4(4/8 neferâtlarına).

Hastalar Kethüdâsı ustasına:

Şerbet kavanoz -3.

Reçel kavanoz -3.

14b

Şehirde olan Sultânân-ı Alişanlara:

Şah Sultân hazretlerine hummas -2.

Valideleri kadına hummas -1.

Beyhan Sultân hazretlerine hummas -2.

Hatice Sultân hazretlerine hummas -2.

Valideleri kadına hummas -1.

Esmâ Sultân hazretlerine hummas -2.

Küberadan zevat-ı zilşanlara.

Sadrazam hazretlerine:

Hummas -1 debbas -1.

Şeyhülislam efendiye:

Hummas -1 debbas -1.

Sadr-ı Rum Efendiye hummas -1.

Sadr-ı Anadolu Efendiye hummas -1.

15a

Devletlü Âğa Efendimizin tevabi'anına.

Oda lalası Âğaya:

Yedekçi kullarına (verilmedi sene 1213).

Şerbet kavanoz -4.

Reçel ravanoz -4.

Baş çukadar kullarına (verilmedi sene 1213).

Şerbet kavanoz -3.

Reçel kavanoz -3.

Yekûn:

Hummas kavanoz -39.

Şevketlü Efendimiz ve Valide Efendimize kebir billur kaseler ile

Reçel kabir kase -8.

Debbas -2.

Şerbet ve reçel kavanoz -162.

15b

'İyd-i Ramazanda konakta olan etbâ' kullarına dikiş akçesi -1400.

Kurban Bayramında Harem-i Hümayûnda virülen -1000.

Harem-i Hümayûnda olan mehterler virülen -500.

‘İyd-i şerifte Âğa Efendimizin konakta olan etabi damen devletlerini bûs eylediklerinde virülen in’amat:

Yedekçi kullarına - 35.

Konak imamına - 30.

Baş çukadar - 20.

Rahtvana -15.

Nalbant başıya -15.

Nöbetçi çukadar -15.

Yekûn -120.

16a

Saadetlü Hazinedar Âğa etbâ’i kullarına virülen in’amat:

Yedekçisine -20.

İmamına -15.

Baş çukadarına -15.

Konakta olan cümle hademesine -50.

Yekûn -100.

‘İyd-i Şerifin iptidan günü bazı zuhurat için hasıl olan -100.

Bayramda valide kethüdâsı tarafından yemiş ve şukufe geldikte virülen in’âm - 15.

16b

‘İyd-i Şerifin ikinci günü Sadr-ı Âlî’den donanmış at geldikte virülen in’amat:

“kendileri virdikleri yömiyeleri mucebince”.

Miri âhuruna -15.

Baş silahşörüne -15.

Rahtvanına -15.

Sarraca -5.

Seyis ve yedekçilere -15.

Yekûn -65.

Bayramın üçüncü günü kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî’den donanmış at geldikte virülen

İn’amat:

Mir-i Âhuruna -20.

Nöbetçi çukadarlarına -10.

Nöbetçi mehterlere -10.

Serraçlarına. -5.

Sadr-ı Âlî cündî başısına -15.

Sadr-ı Âlî baş çavuşuna -20.

Kethüdâ karakulluğuna -15.

Seyislere -2.

Yekûn -97.

17a

Sadr-ı Âlî'den yelak ve donanmış at geldikte virülen in'âmat:

Telhisçi⁸⁵ Âğaya -50.

Mir-i Âhuruna -30.

Kara kulluğuna -20.

Rahtvana -20.

Âhur Ocağına -30.

Yekûn -150.

Nevruzda Sadr-ı Âlî'den donanmış at geldikte virülen in'âmat:

Telhisçi Âğa'ya -50.

Karakulluğuna -25.

Miri âhuruna -20.

Rathvana -20.

Silahşörüne -15.

Âhur kethüdâsına -10.

Yedekçiye -5.

Serraç ve âhur takımına -10.

Yekûn -155.

17b

Nevruzda Âğa Efendimizden hükemâ ve cerrahlara virülen:

Hekim başına -250.

Cerrah başına -150.

Müneccim başına -60.

Kehhal başına -50.

Hekim başı kethüdâsına -20.

⁸⁵ Osmanlı Devletinde ulufe dağıtımını, günlük olayları, tebaanın dileklerini padişaha sunmak için özetleyen kişi Telhisçi Âğaydı. Telhisçi Âğanın özeti doğrultusundaki cevabını padişah hatt-ı Hümayunla sadrazama bildiriyordu. Pâl Fodor, "Telhis", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(TDV İA), 2011(Erişim Tarihi: 26.10.2025).

Ve sair neferâtlarına -nefer-30 “beher neferine – 10”.

.....-50.

İşrub.....oğluna -40.

Yekûn -920.

Bunlarada mâ‘adâ çuka ve hıtai misüllü biri nesne verilmez.

18a

Halvet oldukta Âğa Efendimiz’den virülen kahvaltı:

Şevketlû Efendimiz’e takım -4.

Valide Sultân Efendimize takım -4.

Nehabetlû Büyük Efendimize takım -2.

Nehabetlû Küçük efendimize takım -2.

Hibetullah Sultâna takım -2.

Büyük Efendi Validesine takım -2.

Küçük Efendi Validesine takım -2.

Hibetullah Sultân Validesine takım -2.

Baş kadına takım -2.

İkinci kadına takım -2.

Üçüncü kadına takım -2.

Dördüncü kadına takım -2.

Hazinedar ustaya takım -2.

Kethüdâ kadına takım -2.

Âğa ustaya takım -2.

18b

Ne vakit halvet zuhur ider ise halvete mesârif olunan parayı Âğa Efendimizin tarafından kahveci yediyle sarf olunur:

19a

Mah-ı Mevlûdde müjdecî başı geldikte Âğa Efendimizden virülen hurmalar derbeyân:

Devletlû Valide Sultân hazretlerine tabak -1.

Sultân Mustafa Efendimize tabak -1.

Sultân Mahmut Efendimize tabak -1.

Hibetullah Sultân Efendimize tabak -1.

Büyük Efendi Validesine tabak -1.
Küçük Efendi Validesine tabak -1.
Hibetullah Sultân Validesine tabak -1.
Baş Kadın hazretlerine tabak -1.
İkinci Kadına tabak -1.
Üçüncü Kadına tabak -1.
Dördüncü Kadına tabak -1.
Kethüdâ Kadına tabak -1.

19b

Hazinedar ustaya tabak -1.
Âğa Efendimizin ustasına tabak -1.
Yekûn tabak -14.
Taşrada olan Sultânlara:
Şah Sultân hazretlerine tabak -1.
Beyhan Sultân hazretlerine tabak -1.
Hatice Sultân hazretlerine tabak -1.
Esma Sultân hazretlerine tabak -1.
Fatma Sultân hazretlerine tabak -1.
Büyük Hanım Sulatana tabak -1.
Saadetlü Hazinedar Âğaya tabak -1.
Silahdar Âğaya tabak -1.
Yazıcı Efendiye tabak -1.
Yekûn tabak -9.

20a

Âğa Efendimizden gerek bayramda ve sair vakitlerde Şevketlû Efendimize donanmış at virdiklerinde verilen:

Has Âhur kalfasına -15.
Has Âhur kâtibine -10.
Baş silahşöre -50.
Has Âhur eskilerine ve nöbetçilerine -60.
Yekûn -135.

‘İyd-i Şerifte Âğa Efendimizin Şevketlû Efendimize arz eylediği ata ve bârgire süvar olup hareme giden iki nefer müsahip âğalara dahi başkaca otuzar kuruş birer çıkın virülen.

21a

Sandalcılara râmâzânîye virülen:

Sandalcılara -80.

Piyadecilere -40.

Topkapısında âğa yeri bekçisine -40.

İşlemecilere verilen -40.

Âğa bağçesi bekçisine -40.

Kalfa yerinde nöbetçi çukadar içûn iftariye -80.

Ramazanda kalfa yerinde câmi‘ye iki aded mum bahası -20.

Yekûn -340.

21b

Beher sene soffa bekçisi ve kalfası Âğa Efendimize basmak yağı getirdiklerinde virülen:

Soffa bekçisine - 20+5=25.

Saffa kalfasına - 15+5=20 (sene 1214 beşer kuruş dahi zam olunmuştur).

Yeniçeri ustaları Âğa Efendimize poğaça getürenlere virilen in‘âmat:

Dört nefer ustalara -50.

Kara kullukçularına -15.

Yekûn -65.

22a

Mühr-ı Hümayûn ihsan buyrulan sadrazamlara tebrik-i sadaret için Âğa Efendimizden cedid ve harses kesmeli bir adet at virilür kesmesi karalı olsa da olur a‘lâ sürme olsa da olur.

Şeyhülislam tecdit oldukça üçüncü günü Âğa Efendimizden suali hatır olarak bir kebir evsiye münâkkaş ve yaldızlı mevlût tablası üzerine sekiz aded kebir yıldızlı elmas traş kaselere sekizi mevsim şerbeti ma‘a reçel ve dört a‘lâ yıldızlı sürahilere dahi dolu bu tablaya mevzu’an irsal olunur.

Çaparzâde tarafından beher sene Âğa Efendimize at geldikte atları çeken yedekçisi kullarına haseki başı marifetiyle Âğa Efendimizden virülen:

Beher yükçekisine -5 nefer -40 yekûn -205.

Atları getiren Mir-i Âhurluna bir adet saye kaput ilbas olunur.

22b

Her sene Âğa Efendimizden saka başlarına yediyle irsal olunan hedayeler beyân:

Şam Valisi hazretlerine:

Kakum kürk tulum adet -1.

Sovk donluk adet -1.

Şallı top adet -1.

Çakşırılık adet:

Sofu – 1 “zira-9”.

Şerif Âlişân hazretlerine:

Kakum kürk tulum donluk -1.

Sofu donluk adet -1.

Şallı top adet -1/2 beyaz.

Çarkşılık sofuzira -9.

İsim	Şehül Haremü'n Nebevi Âğaya	Naibül Haremü's Şerif Âğaya	Haznedarı Haremü'n Nebevi Âğa	Yekûn
Kakum kürk tulum	Adet-1	Adet-1	Adet-1	3
Sofu donluk	Adet-1	Adet-1	Adet-1	3
Şallı top	Adet-1	Adet-1	Adet-1	3
Çakşırılık sofu	Adet-9	Adet-9	Adet-9	27

23a

Devletlü Âğa Efendimizin gerek Ramazan ve gerek Kurban Bayram'larında teşrifat üzere in'âmlarının yekûndur: 1769 kuruş.

Âğa Efendimizden usta hazretlerine virülen mâhîye beyân eder:

Mâhîye -250.

Baş kalfaya -35.

Sair neferâtlarının beher neferine verilen -30.

Âğa Efendimizin çukadarlarına verilen ber mu'tâd gündelik:

.....evvel -60.

..... sani -60.

.....aher -60.

23b

Konak aylığı.

Kahiye: 400.

Yedekçi kullarına konak için râmâzânîye virülen: 1000.

Çayır mesârifi -600.

Kasıl akçesi -110.

Aşure vahası -130.

Her cuma selamlığında virülen in'amat:

Hasekilere -10.

Yeniçeri Sakalarına -5.

Yeniçeri Âğasına her cumada ber mu'tâd boyca yağlık virülür: adet:1.

24a

Eski Saray ustaları beyân olunur:

Kethüdâ kadın -hastalar kethüdâsı -vekil usta -saray ustası.

Çamaşır usta -hastalar ustası -dikişçiler ustası - üçer hacılar? ustası.

Katip usta -üçüncü hastalar ustası.

24b

Üç senede bir kere Âğa Efendimizin sandal ve piyadesi müceddeden inşa olunup suya indikte virülen:

Koz bekçiler üçüncüsüne -15.

Üzerine memur olan hasekilere -40.

Marangoz -30.

Nakkaşlara -15.

Kalaftaçıya -15.

Dua eyleyen Efendilere -10.

Sandal takımına -80.

Piyade takımına -25.

Esbak kayığına -10.

Kahve kayığına -10.

Yekûn 250.

25a

Kurban Bayramı'nda Âğa Efendimizden Harem-i Hümayûna vesaire virülen verilen koçları beyân eder:

Şevketlû Efendimize:

Mısri - 1 adet Mihaliç -1 adet.

Valide Sultân Efendimize:

Mısri -1 adet Mihaliç - 1 adet.

Sultân Mustafa Efendimize - Mısri -1 adet

Valideleri kadına koç - 1 adet

Sultân Mahmut Efendimize Mısri -1 adet.

Validesi kadına koç -1 adet.

Hibetullah Sultâna koç -1 adet.

Validesi kadına koç - 1 adet.

Baş kadına koç -1 adet.

İkinci kadına koç - 1 adet.

Üçüncü kadına koç - 1 adet.

Dördüncü kadına koç -1 adet.

25b

Kethüdâ kadına koç -1 adet.

Hazinedar ustaya koç -1 adet.

Âğa ustasına koç -2 adet.

Saray ustasına koç -1 adet.

Vekil ustaya koç -1 adet.

Çamaşır ustaya koç -1 adet.

Kahveci ustaya koç -1 adet.

Kilerci ustaya koç -1 adet.

Berber ustaya koç - 1 adet.

İbrikdar ustaya koç -1 adet.

Çaşnigir ustaya koç -1 adet.

İkinci hazinedara koç -1 adet.

Üçüncü hazinedara koç - 1 adet.

Baş Kâtibe koç - 1 adet.

İkinci kâtibe koç -1 adet.

26a

Hazinedar Âğa ustasına koç -1 adet.

Âğa Efendinin oda kalfasına.

Valide Sultân Efendimizin ustalarına virülen Mihaliç koçları:

Hazinedar ustaya koç - 1 adet.

Çamaşır ustaya koç - 1 adet.

Çaşnigir ustaya koç -1 adet.

Kahveci ustaya koç - 1 adet.

Kilerci ustaya koç -1 adet.

Kutucu ustaya koç -1 adet.

İbrikdar ustaya koç -1 adet.

26b

Taşrada olan Sultânlara:

Şah Sultân efendimize Mısri -1 adet.

Valideleri kadına koç -1 adet.

Beyhan Sultân Efendimize Mısri -1 adet.

Validesi kadına koç -1 adet.

Esma Sultân Efendimize Mısri - 1 adet.

Hatice Sultân Efendimize Mısri -1 adet.

Hibetullah Sultân Efendimize koç -1 adet.

Fatma Hanım Sultâna koç -1 adet.

27a

Beher sene Kurban Bayramında Âğa Efendimizin zebh eylediği koçların tevzi‘
olunan ocaklar beyân olunur.

Eski sarayda teberdâr ocağına koç - 1 adet.

Koz bekçiler ocağına koç -1 adet.

Konağına: koç -1 adet ganem - 1 adet.

Sandala koç -1 adet.

Piyadeye ganem -1 adet.

Kahve kayığı ganem -1 adet.

Esbak kayığı ganem - 1 adet.

Kalfa yerine ganem -1 adet.

Âğa bağçesine ganem -1 adet.

Sovuk çeşmeye ganem -1 adet.

İşlecilere ganem -1 adet.

Hasırcılara ganem -1 adet.

Top kapıya ganem -1 adet.

Top kapı Âğa yerine ganem -1 adet.

Yeni sepetçilere ganem -1 adet.

Koz bekçiler imamına ganem -1 adet.

27b

Alınan ganemlerden etbâ‘-i bendelerinin münasibine virülen:

Sucu Aliye ganem -1 adet.

Sabık Hatice Sultân Âğası Hacı Ahmet Âğaya ganem - 1 adet.

.....Cündî Hüseyine ganem -1 adet.

Cendi Ömere ganem -1 adet.

Kürt Hacı Aliye ganem - 1 adet.

Konak imamına ganem -1 adet.

Hünkâr kuşçusuna koç ganem. - 1 adet “birkaç ziyade dahi virülür”.

Efendi kuşçusuna koç -1 adet.

Valide Sultân aşçısına ganem -1 adet.

Âğa Efendimiz kuşçusuna koç -1 adet ganem -1 adet.

Karakulluğuna ganem -1 adet.

Zülüflü ocağına koç -1 adet.

Âğa Efendimizin kahvesine koç -1 adet - “ganem olsa kifayet eder”.

28a

Kağıthaneye halvet olundukta Âğa Efendimizden virülen kahvaltı beyân olunur:

Nân-ı aziz (sade 2) 345 – sade 690.

Poğaç (sade 2) 600 – sade 1200.

Çörek (sade 2) 600 – sade 1200.

Simit (sade 1) 580 – sade 580.

Halka (sade 22) kıymet 34 – sade 748.

Kaşkal panayırı (sade 32) 25 – sade 800.

Çayır panayırı (sade 32) kıymet 36 – sade 1152.

Tayin helvası (sade 31) kıymet 68 – sade 2108.

Tabla (sade 25) 33 – sade 25 sade 825.

28b

Hamaliye ve kâğıt ve çörek otu ve mesârif-i katık sade778 yekûn sade1081
cem‘an252.

29a

Beher Sene-i mübarekede Edirne bostancıbaşısından gelen kebelerin taksim olunan
mahallerin beyânı:

Şevketlû Kerametlû Mehabetlû Efendimiz hazretlerine:

Güllab güğüm -1.

Tiftik kebe -5.

Saçaklı kebe -10.

Şükufe tabla -2.

Meyve tabla -5.

Sepet -25.

Panayır tulum -10.

Akça kese.

Devletlû Valide Sultân Aliyetül Şan hazretlerine:

Güllab güğüm -1.

Tiftik kebe -5.

Saçaklı kebe -10.

Şükufe tabla -2.

Meyve tabla -5 sepet – 25.

Panayır tulum -10.

Saadetlû baş kadın hazretlerine:

Güllab kumkuma -1.

Kebe -3.

Şükufe tabla -1.

Meyve sepet -10.

Panayır tulum -2.

29b

Baş kadın lalasına:

Güllab -1.

Kebe -1.

Meyve sepet -3.

Kahveci başısına:

Güllab -1.

Kebe -1.

Meyve sepet -3.

Saadetlü ikinci kadın hazretlerine:

Güllab kumkuma -1.

Kebe -2.

Meyve sepeti -8.

Panayır tulum -1.

Müşarun ileyha lalasına:

Güllab -1.

Kebe -1.

Meyve sepet -3.

Kahveci başısına:

Güllab -1.

Kebe -1.

Meyve sepeti -3.

Saadetlü üçüncü kadın hazretlerine:

Güllab kumkuma -1.

Kebe -2.

Meyve sepet -8.

Panayır tulum -1.

30a

Üçüncü kadın lalasına:

Güllab -1.

Kebe -1.

Meyve sepet -3.

Kahveci başısına:

Güllab -1.

Kebe -1.

Meyve sepet -3.

Saadetlü dördüncü kadın hazretlerine:

Güllab kumkuma -1.

Kebe -2.

Meyve sepet -8.

Panayır tulum -1.

Müşarüleyha lalasına:

Güllab -1.

Kebe -1.

Meyve sepet -3.

Kahveci başısına:

Güllab -1.

Kebe -1.

Meyve sepet -3.

İşbu balada mezkur kebeler araba kapuda hazır oldukda Âğa Efendi'mize, Yazıcı Efendi haber virir ve Âğa Efendimiz dahi araba kapuya çıkarlar ve zülüflüler tarafından tahta üzerine ku'ud giderler telhis-i Sadr-ı Âlî'ye ve karakulluğuna ve Edirne ustasına ve kapucu çukadara dikkat üzere altı yedi nefer Ademe kaftan ilbas olunur ve Âğa Efendi'miz içerüye mâhai-l devletlerine giderler. Kâftandan mâ'adâ gerek Şevketlû Efendimizden ve gerek Âğa Efendimi'zden çıkın ve akçe virilmesi mu'tâd değildir.

30b

Hürmetlü inayetlü Âğa Efendimiz hazretlerine mahsus kebe ve güllab:

Güllab bakır kebir kumkuma -1.

Tiftik kebe -3.

Saçaklı kebe -3.

Panayır tulum -6.

Meyve sepet -10.

Şuküfe tabla -1.

Hürmetlü inayetlü Âğa Efendimiz hazretlerinin dairey-i huzuruna:

İsim	Kebe	Meyve sepeti	Güllab kumkuma	Panayır tulum
Oda lalası Âğaya	tiftik2	5	1	1
Taşra kahveci başısına	Sakalı 2	5	1	1
Âğa Efendimizin haznedarına	2	5	2	
İç kilerci başısına	2	10	2	
Baş Âğaya	2	6	2	

Yekûn	10	31	8	2
Sır kâtibine	1	5	1	
Kilerciye	1	3	1	
Ser duhaniye	1	3	1	
Duhani baş yamana	1	3	1	
İmam Efendiye	1	3	1	
Müezini evvel ve saniye	2	4	2	
Yekûn	17	52	15	2
Dolap hasekisine	1	2	1	
Kuşçuya ve kandilciye	2	3	2	
Kürkçü ve esbabciya	2	6	2	
Baş çukadara	1	3	1	
Yekûn	23	66	21	2

31a

Devletlü Âga Efendimizin mutasaruf oldukları Narenciye gümrüğünün iltizam temesükünün aynıdır

*Vech-i tahrir-i huruf budur ki;

Bayrak-ı Şerif-i Alişan mutasarıf olduğum İstanköy Ceziresinde vaki Narenciye İskelesi Gümrüğü ve ihtisap ve serhane ve tevabi' mukataasından salisen öşrü rub hisse ile üç hissesi on iki buçuk ve rub' sehim itibarıyla seham-ı mezkureden dahi üç sehim ki cem'an salisen rub ve üç sehim hissemin işbu bin iki yüz on dört senesi Martı iptidasından sene i mezbure Şubatı gayetine değin bir sene-i kamile zabt ve rabt eylemek üzere iltizamına talip ve rabet olan kıdvetü'l email vel kuran.... Âğa zide kadruhuya iltizam ve taviz oldahi iltizam ve kabul ve bedel-i iltizam olan ibraz-ı mal ve kalemiye ve saire meblağ-ı malumeyi tamamen tarafımıza eda ve teslim itmeği sene-i merkumenin zabt için işbu memhur temesük virildi. Gerektür ki Âğay-ı müma ilhe mukataa-i mezburdan mutasarıf olduğum hissei mezburumu seney-i merkumeye mahsuben tarafımızdan bervechi iltizam zabt ve rabt ve mahsulat ve rusumata kanun-u kadim ve olageldik... üzere ahz ve kabz ve mukatta-i mezbur ile ma'an zabt oluna gelen cürm-ü cinayet ve badı heva ve dalyanhane-i cezire-i istanköy ve resmi asiyab ve memleha ve öşr-ü kitan ve tapuy-u zemin ve öşr-ü galle-i hıubut-ı narenciye ve rusumat-ı Bâğat ve bahçeha ve resm-i hamam ve mal-ı mefkut

31b

Duyun ve kaçgun müjdeganesi ve beytü'l-mal amma ve hassa ve saire cüz'i ve külli mahsulat ve rusumat-ı ahz ve kabz ve hissey-i mezkulemin mal ve kalemiyesin verup senesi aherende. hesabet-i miri ile hesabı görüp suret-i muhasebesi tarafımıza teslim etmek şartıyla sene-i merkumanın zabt ve rabtına ve taraf-ı aherden bir fert dahl ve taarruz eylemeyeler ve's- selam.

DEĞERLENDİRİLMESİ

TS.MA.d.7509 numaralı defter Bilal Âğa tarafından tutulmuş olup; Dönemin mevki ve vazife icabı binişlerde, Cuma namazları merasimlerinde, Bayramda, Ramazanda, Nevruzda vs, merasimlerde kimlere ne in'am ve hediye edileceği, elbise ve kıyafetlerin nasıl olacağı malumatlar içermektedir.

Defter Osmanlı Devleti'nde yapılan törenlerde kimlerin katılacağı ve ne tür hediyeler verileceği, hangi kıyafetlerin giyileceğini gösteren önemli bir kaynaktır⁸⁶. Bu defteri yıllık kayıt defteri olarak düşünmemizde bir sakınca yoktur⁸⁷. Genel olarak bakıldığında zaman Âğa Efendi'nin bir senede yaptığı hayır işlerinin kaydı tutulmakla birlikte yapılan törenlerin işleyişi hakkında bizlere bilgiler sunmaktadır. Defterde kesilen koçlar ve koyunlardan söz edilmiştir. Bu bağlamda dini vaciplerini yerine getirdiği ve sadaka anlayışının geliştiğini söyleyebiliriz. Bu durum sosyal yardımlaşmayı geliştirmekle beraber bu hayırların yıllık kaydedilmesi dönemin iş yapış şekillerini bizlere sunmaktadır⁸⁸. Bu defterde dönemin vergi toplama sisteminin bilgisine ulaşılabilir. Belgede iltizam yolu ile bazı önemli kişilere devredilmiş olup, Mutasarrıf olarak bilinen kişiler tarafında bulunduğu bölgenin gelirlerini bir araya getirerek dağıtımın nasıl olacağını belirlenmiştir⁸⁹. 1214 senesinde tutulan TS.MA.d.7509 numaralı defter Osmanlı Devleti'nin idari durumunu ve bu devletin nasıl organizasyon olduğuna dair bizlere bilgiler sunmaktadır⁹⁰. 1214 yılına denk gelen defter aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yeme-içme kültürünün zenginliğinin bir göstergesidir. Defterde Âğa Efendi'nin kağıthane' ye Halvet olduğunda verdiği kahvaltıdan söz edilmiş olup, yemek kültürünün çeşitliliğini gözler önüne sererken aynı zamanda kahvaltı için kullanılan malzemelerin çeşitliliğini ortaya koymuştur. Kahvaltıda verilen poğaçalar, çörekler, simitler kahvaltı kültürünün ne derece geliştiğini göstermekte olmanın yanı sıra bazı yiyeceklerin isimleri günümüz Türkçesine yakınlığı dikkat çekmektedir. Bunda ötürü Osmanlı Devleti'nde bize zengin bir kahvaltı kaldığını söyleyebiliriz. Ayrıca dönemin mutfak alışkanlıklarını anlamamıza ve kültürel normları da gözler önüne sermektedir⁹¹. Osmanlı Devleti'nde Ramazan Bayramı'nda, Kurban

⁸⁶ TS. MA. d. 7509/1a.

⁸⁷TS. MA. d. 7509/ 1b.

⁸⁸TS. MA. d. 7509/ 2a.

⁸⁹ TS. MA. d. 7509/2b.

⁹⁰ TS. MA. d. 7509/9a.

⁹¹TS. MA. d. 7509/ 28a.

Bayramı'nda haremde bazı ödemelerin yapıldığı kanaatine varılmaktadır⁹². Metin Kurban Bayramı'nda yüksek rütbeli devlet adamlarına ve saray çalışanlarına verilen kurbanların kaydını içermekte olup, bunları listelemiştir. Bu durum, bizlere dönemin hiyerarşin düzenini gözler önüne sermektedir. Metinde Valide Sultân, Sultân, baş kadınlar, ikinci, üçüncü, dördüncü gibi bir sıralama söz konusu olup bu kişilere verilen kurban payının belirli olduğunun dikkatini çekmektedir⁹³. Osmanlı Devleti'nde sanatsal bir kültürel yaşam söz konusudur; mehter takımı ve bunun en büyük göstergesidir. Methet takımına yapılan ödemeleri göz önünde bulundurursak Devletin bu kültürel şölene ne denli önem verdiğinin göstergesidir. Bu durum bizlere dönemin ekonomik yapısını anlamamız hususunda önemli ipucular verir⁹⁴.

6.1. TS.MA.d 7509 Numaralı Teşrifat Defterin Işığında Osmanlı'da Yardım Anlayışı

Osmanlı Devleti'nde merhamet ve yardım anlayışı, devletin sosyal yapısını ve kültürünü önemli bir parçasını oluşturur. Âğa Efendi'nin çeşitli görevlilere verdiği hediyeler üzerinden bu anlayışın somut bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Tutulan listelere bakıldığında belirli miktarlarda hediyelerin dağıtıldığı görünüyör⁹⁵. Osmanlı Devleti'nde Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı'nda devlet içerisindeki yardımlaşma kültürünün en önemli göstergelerinden biri olarak gösterilebilir. Kesilen koçlar ve bunları hediye etme geleneği devletin zengin yapısını ortaya koyarken aynı zamanda ne kadar cömert olduğunun bir göstergesidir. Bunun yanı sıra sosyal dayanışmayı pekiştiren gelenek ve göreneklerin toplum içerisine ne kadar yerleşmiş olduğunu bizlere göstermekte olup⁹⁶ bu geleneğin günümüze kadar gelmesi dikkat çekmektedir. Kurban Bayramı'nda Âğa Efendi'nin verdiği koçlar yardımlaşma kültürünü gözler önüne sermektedir⁹⁷. Osmanlı Devleti bekçilere, kapıcılara ve eski bıçakçılara gibi iş gücüne dayalı guruplara verdiği hediyeler yoluya yapılan yardımlar, dönemin refah anlayışının önemli bir kanıtıdır⁹⁸. Hassa hasekilerine ve kapıcılara verilen hediyeler, bu hiyerarşi içinde merhamet anlayışını

⁹² TS. MA. d. 7509/15b.

⁹³ TS. MA. d. 7509/25a.

⁹⁴ TS. MA. d. 7509/15b.

⁹⁵ TS. MA. d. 7509/9a.

⁹⁶ TS. MA. d. 7509/25a.

⁹⁷ TS. MA. d. 7509/25a.

⁹⁸ TS. MA. d. 7509/4a.

yansıtmakla birlikte, aynı zamanda çalışanlara bir minnettarlık gösterisi olarak da yorumlanabilir. Bu durum, sosyal devlet anlayışını ortaya koymaktadır⁹⁹.

6.2. TS.MA.d.7509 Numaralı Defter Işığında Verilen Hediye­lerin Ekonomik Yansıması

TS.MA.d.7509 numaralı defterin ışığında, dönemin ekonomik yapısı için şöyle söylenebilir: Hizmet sektörü ve ekonomik kaynaklar, belirli bir iş bölümü arasında dağıtılmıştır. Yüksek rütbeli kişilerin daha fazla hediye veya ödeme alırken, alt kademede olanları aldıkları hediye ve ödemelerin daha düşük olduğunu söyleyebiliriz¹⁰⁰. Defterde, Osmanlı Devleti'nde sadrazama mühr-ü hümayun verildiğinde dağıtılan hediyeler, Âğa Efendi'nin verdiği çeşitli nesneler aracılığıyla lüks yaşamdan izler taşımaktadır. Yıldızlı elmas kâseler, yıldızlı mevlüt tablaları ve mevsim şerbetleri gibi unsurlar, dönemin lüks yaşamının bir parçası olup devletin gücünü ve zenginliğini de simgelemektedir¹⁰¹. Defterde, Kurban Bayramı'nda verilen koçlar ve koyunlar da dönemin ekonomik yapısını zenginliğinin bir göstergesidir¹⁰².

6.3. Hizmet Sektörü

Osmanlı Devleti'nde çeşitli grupların hizmet sektöründe yer aldığı görülmektedir. Bu sektörde çalışanlar, saray içerisinde ve dışında görev yapmaktaydı. Metin, hizmet sektörü açısından değerlendirildiğinde bireylerin devletle olan ilişkilerini de anlamamız açısından da önemli bir belgedir. Metinden yola çıkarak, hizmet sektörünün sağlık hizmetleri açısından değerlendirildiğinde, bu alanda çalışanların aldıkları ücretlerin diğerlerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, sağlık hizmetlerinin yetkinliğinin bir göstergesidir¹⁰³. Hizmet sektöründe başlıca şu gruplar yer almaktadır: baş

⁹⁹ TS. MA. d. 7509/5a.

¹⁰⁰ TS. MA. d. 7509/6a.

¹⁰¹ TS. MA. d. 7509/22a.

¹⁰² TS. MA. d. 7509/25a.

¹⁰³ TS. MA. d. 7509/17b.

çukadar, nalbant başı¹⁰⁴, oda lalası¹⁰⁵, ibriktar usta, kiler kalfasına, başkâtibe, çamaşır ustası¹⁰⁶, köşk bekçisi, taşra kapıcıları, rikap peykleri ve orta kapıcılar şeklindedir¹⁰⁷.

6.4. Kılık Kıyafet

TS.MA.d.7509 numaralı defterde, devlet erkânının giydiği kıyafetlere yönelik çeşitli tespitler yapılabilmektedir. Devlet adamları, gerek özel günlerde gerekse resmi törenlerde, saygı ve itibarlarını kaybetmemek adına giyimlerine özen göstermekteydi. Belgede yer alan “ser-devletlerine Selim’i giyup” ifadesi dönemin devlet adamlarının belirli bir standart içerisinde olduğunun bir göstergesi olmuştur. “Atlas kaplı dört yenli samur kürk” ve “beyaz atlas kaplı dört benekli samur kürk” gibi ifadeler, zenginliğin bir göstergesidir. Âğa Efendinin camiye ve saraya geldiğinde ne tarz bir elbise giydiği tarif edilmiştir. Osmanlı Devleti’nde kılık kıyafet sadece bir giyim tarzı olara kalmamış aynı zamanda sosyal kimliğini belirleyen bir unsur haline gelmiştir¹⁰⁸. Giyilen kıyafetler “mevsim hilatları giyerler” ifadesinde de görüldüğü üzere mevsim koşullarına göre seçilmekteydi. Mevsim yaz ise sade ferace, kış ise kürk tercih edilmiştir¹⁰⁹. Osmanlı Devleti’nde üst rütbeli kişilerin giydikleri kıyafet yalnızca bunlarla sınırlı kalmamıştır. Kakum kürk tulum, savuk donluk, çarşılık sovak, şallı top¹¹⁰, çuka ve hitai gibi terimler dönemin giyim tarzının çeşitliliğini yansıtmaktadır¹¹¹.

6.5. Yemek -İçme Kültürü

TS.MA.d. 7509 numaralı teşrifat defteri ışığında, dönemin Osmanlı Devleti’nde sade fakat doyurucu bir kahvaltı çeşitlerinin bulunduğu görülmektedir. Özellikle unlu mamullerin yoğun olarak kahvaltıda tüketilmesi, kahvaltının temel amacının doyuruculuk olduğunu göstermektedir. Bunun yanında, tahin helvası gibi tatlı kahvaltılık çeşitlerinin bulunması, kahvaltı kültüründe unlu mamullerin yanında şekerli yiyeceklerin de tercih

¹⁰⁴ TS.MA.d. 7509/15b.

¹⁰⁵ TS.MA.d. 7509/15a.

¹⁰⁶ TS.MA.d. 7509/13b.

¹⁰⁷ TS.MA.d. 7509/10a.

¹⁰⁸ TS. MA. d. 7509/5b.

¹⁰⁹ TS. MA. d. 7509/11a.

¹¹⁰ TS. MA. d. 7509/22b.

¹¹¹ TS. MA. d. 7509/17b.

edildiğinin bir göstergesidir¹¹². Bu bağlamda, özel günlerde reçel dağıtılması veya ikram edilmesi dikkat çekiçidir¹¹³. Osmanlı sarayında şerbetin önemli bir içecek olduğunu, 7509 numaralı teşrifat defterinden anlaşılmaktadır. Ayrıca şerbet yalnızca bir tüketim aracı değil, aynı zamanda ikram unsurü olarak kullanıldığı görülmektedir¹¹⁴.

6.6. Dönemin Hitapları Bağlamında Değerlendirme

TS.MA.d. 7509 numaralı defter ışığında, kişilere yapılan hitaplar bağlamında değerlendirildiğinde; genellikle hürmetlü Âğa Efendi¹¹⁵, Şevketlû Efendimiz¹¹⁶, devletlû Efendimiz¹¹⁷, Sultân Alişanlarına¹¹⁸, necabetlu Efendimiz¹¹⁹ gibi ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Bu hitapların teşrifat defterinde yer alması, üst düzeyde olan kişilere duyulan saygının ne denli büyük olduğunu göstermekte; aynı zamanda bu saygının protokol kurallarına da işlediğini ortaya koymaktadır.

6.7. Dönemin Vergi Toplama Sistemi ve İltizam Sözleşmesi

TS.MA.d. 7509 numaralı defter ışığında, dönemin vergi toplama sistemi anlaşılabilir. Gümrüklerden elde edilen vergilerin nasıl toplanılacağı, ne yapılacağı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bölgede vergileri toplamakla yükümlü olan kişi “mutassarıf” olduğunu belirtmiş ve toplanan vergilerin kayıtlarını düzgün olması gerektiği bilgisine varılmıştır. Vergi ve mülk yöntemi ile ilgili sürecinin yasal ve düzgün yapıldığının, mülk sahiplerinin yükümlülüklerini, toplanan vergilerin nereye gidileceği kayıt altına alınmıştır.

TS.MA.d. 7509 Numaralı defterde Âğa Efendi’nin Narenciye gümrüğünün gelirlerini işletmesi hakkını aldığı ve bir sözleşme yapıldığı tespit edilmiştir. Mültezimin kamu hizmetlerine dair vergileri de kapsadığını sadece Narenci den gelen vergiyle sınırlı kalmadığını yazmıştır. Sözleşmede gelirlerin ne kadarlık bölümünün mültezime ait olduğunu verilmiş olup bunlar hisselerine bölünmüş olduğunu sözleşmede söz konusu olmuştur. Yapılan sözleşmede bu durumun bir yıllık olduğu tespit edilmiş olup, Hicri 1214

¹¹² TS. MA. d. 7509/28a.

¹¹³ TS.MA.d. 7509/13a.

¹¹⁴ TS.MA.d. 7509/13b.

¹¹⁵ TS. MA. d. 7509/ 3a.

¹¹⁶ TS. MA. d. 7509/18a.

¹¹⁷ TS. MA. d. 7509/3a.

¹¹⁸ TS. MA. d. 7509/14b.

¹¹⁹ TS. MA. d. 7509/18a.

senesinin mart ayının başlarında, aynı ayın şubat ayının sonlarına kadar geçerli olduğu dönemi net bir şekilde belirtmiştir. Mültezimin bu gelirleri toplama adına devlete peşin para verdiği ayrıca sorumluluklarını kabul ettiğini sözleşmede beyân etmiştir. Sözleşmede gelirlerin eskiden beri uygulanan kanunlar çerçevesinde toplanılacağı dile getirilmiştir. Sözleşmede yalnızca ekonomik olarak alına vergiler değil davalarla ilgili ceza gelirlerini de iltizama dâhil etmiştir¹²⁰. Hesabının düzgün tutulması gerektiğini ve bunun muhasebesini taraflarına teslim etme şartı koştur. Bu sözleşmenin bağlayıcı olduğu başka birinin bu gelire ortak olamayacağı dile getirilmiştir. Bunlardan yola çıkılarak gelir toplama yönteminin iltizam yolu ile gerçekleştiğini, taşra elitlerine hem mali hem de idari verildiği, devletin gelir çeşitliliğini sağlamak için (gümrük, bağ, bahçe) kalemleri detaylandırıldığını, mali sorumluluğun ciddi bir muhasebe ve raporlama sistemiyle izlendiğini göstermektedir¹²¹.

6.8. Biniş-i Hümayûnlara Dair

“Biniş-i hümayûn” ya da “biniş-i saltanat” padişahların Osmanlı Devleti içinde kısa süreli gezintileri için kullanılan bir tabirdir. Bu merasim, devletin yaptığı diğer törenlere oranla daha küçük çaplı olmakla birlikte, en az onlar kadar gösterişliydi. İstanbul’da yapılan bu merasimler, halkın geniş bir görüş alanıyla izlemesine olanak sağlıyordu. Bu gösteriş, yabancı elçilerin ilgisini çekti. Yapılan bu gezinti kısa ise “yarım göç”, uzun ise “nakl-i hümayûn” denilirdi¹²². TS.MA.d.7509 numaralı teşrifat defterinde Âğa Efendinin Biniş-i Hümayûn olduğunda verdiği hediyeler şu şekildedir:

Sahraya Biniş-i Hümayûn olduğunda hürmetlü Âğa Efendi’imiz tarafından çeşitli görevlilere verilen hediyeler şu şekildedir: Şevketlû Efendi’nin kilercisine 10, Şevketlû Efendi’nin kuşçusuna 10, Şevketlû Efendi’nin karakulluğuna 10, Devletlû Âğa Efendi’nin karakulluğuna 10, Hürmetli Âğa Efendi’nin ikinci karakulluğuna 5, Devletlû Âğa Efendi’nin koz bekçi kullarına 10, Hürmetli Âğa Efendi’nin teberdâr kullarına 10, Devletlû Âğa Efendi’nin çuhadar kullarına 10, Hürmetli Âğa Efendi’nin nöbetçi silahşör kullarına 5, kahvaltı için 25, hikbe hasekisine 5, tablakârlara 5¹²³. Devletlû Âğa Efendi’nin kahve

¹²⁰ TS.MA.d. 7509/30a.

¹²¹ TS.MA.d. 7509/31b.

¹²² Ahmet Çağrı Başkurt, “351 Numaralı Sadaret Teşrifat Defteri Işığında Osmanlı Pahitahtı’nda İcra Edilen Törenler (H. 1105-1221/M. 1693-1806)”, Mimarşinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2017, s.56.

¹²³ TS.MA.d. 7509/3a.

kayığına 5, Devletlü Âğa Efendinin asiya kayığına 5, çadır mehterlerine 5 (uzak biniş olur ise on kuruş virulur), Devletlü Âğa Efendinin rikabında giden hasekilere 10 (uzuk binişlerde karakulluğuna dahi virulur 5), toplam yekûn:15 (para olduğunu düşünöldüğü) hediye vermiştir¹²⁴. Defterimizde nakl-i hümayûn olduğı takdirde çadır mehterlerine 5 yerine 10 kuruş verileceğı belirtmiştir.

“Eski Saray” Fatih Sultân Mehmet tarafından İstanbul’un fethi münasebetiyle yapılmış olan sarayın ismidir. Padişahın haremine ve kalfalarına tahsis olmuş bir saraydır¹²⁵. TS.MA.d.7509 numaralı defter ışığında Âğa Efendinin Eski Saraya biniş-i hümayûn olduğunda verdiği hediyeler şu şekildedir:

Eski Saraya Biniş-i Hümayûn olduğunda Âğa Efendi’den verilen hediyeler: teberdârlar bölükbaşına 10, odabaşına 10, kilerciye10, köşk bekçisine 10, Âğalar imamına 8, aşçılar imamına 7, hünkâr kuşçusuna 10, hünkâr karakulağına 10, Âğa Efendinin karakullağına 10, ikinci karakulluğuna 5, hikbe hasekisine 5, tablakârlara 5¹²⁶, hoşabçıya 5, kebaççıya10, Eski Saray’ın cümle tablakârlarına 10, Sultân Bayezid tarafında olan kapıcılara 10, Mercan tarafında olan kapıcılara 10, Paizanlara 5, Şevketlû Efendinin kilercisine 10, Âğa Efendimizin çukadarlara 10, Âğa Efendi’nin teberdârına 10, koz bekçilere 10, hediye verilmiştir.

6.9. Divân-ı Hümayun Teşrifâtı Dair

Sabah namazından sonra başlayan Divân-ı Hümayun toplantıları için, sarayın en dış kapısı olan Bâb-ı Hümayun’un önüne yeniçeri bölükleri, dört bölük ağaları ve yeniçeri ağası gelirlerdi. Sabah vaktinde namaz için gelen yeniçeriler, kapının önünde iki sıra oluşturarak dururlardı. Namazdan sonra divân görevlileri, teşrifata uygun olarak önceden belirli olan yerlerini alırlardı. Daha sonra vezirler divân gelerek safına dâhil olurlardı. Sonradan gelen vezir ilk gelen vezire selâm verir; duran vezirin selâm ağası yüksek sesle selâmını alırken, ıstılahları üzere alkış yaparlardı. Böylece tüm vezirler geldikten sonra meydan duacısı dua eder ve birlikte Fâtiha okuduktan sonra Bâb-ı Hümayun kapılarını açardı. Bâb-ı Hümayun’a önce Kapıcılar Kethüdâsı ve Reisülküttaba içeri girerdi. Daha sonra, teşrifat sırasına göre içeri girmeye devam ederlerdi. Daha önceden Kubbealtı’na girmiş olan kadı askerler ve defterdarlar “Reis tahtası” adı verilen Reisülküttâb ve Divân-ı

¹²⁴ TS.MA.d. 7509/3b.

¹²⁵ Pakalınş “Eski Saray”, “Osmanlı Tarihi ve Değimleri Sözlüğü”, 1. Cilt, s.555.

¹²⁶ TS.MA.d. 7509/9a.

Hümâyün kâtiplerinin oturduğu bölme önünde karşılıklı durarak ayakta sıraya girerdi. Vezirler gelince sadrazamın teşrifini beklerlerdi¹²⁷. TS.MA.d.7509 numaralı defterde Âğa Efendinin Divân'a teşrif ettiğinde verdiği hediyeler şu şekilde kayıtlıdır:

Devletlü Âğa Efendinin divân geldiğinde verdiği hediyeler:Emin Odasında hafızlara 15, Orta kapuculara 10, Kulle Sûfî Kapuculara10, mermer nöbetçi ve seccade ma'â koz bekçilere 10, bıçaklı eskilere10, Ağa Efendimizin teberdârlarınan 15, yeni Saraylu yoldaşlara 10, revişlikçiye 5, saka ve nalbatlara 5'er¹²⁸, şatırlaran 10, mîrî kaftancıya10, Hünkâr müezzinlerine 5, paizenlere 5, meydan ustalarına ve vekil-i harç teberdârana verilenlerle birlikte toplam135'tir¹²⁹.

6.10. Nevruziye Verilmesine Dair

Nevruz, terim olarak güneşin Hamel burcuna girdiği martın yirmi ikisine denk geldiği gündür. Osmanlı şairleri, diğer bayramlarda olduğu gibi Nevruz için kasideler yazmış ve bu kasidelere "Nevruziyye" denilmiştir. Aynı zamanda nevruz günü için yapılan tatlıya da bu ad verilmiştir. Osmanlıda Nevruziyyi Hekimbaşılar hazırlardı. Yapılan Nevruziyye başta padişah olmak üzere devlet erkânına hediye olmak sunulurdu. Bu ikramdan dolayı Hekimbaşılar hediye alırlardı¹³⁰. TS.MA.d. 7509 numaralı defter ışığında Âğa Efendinin Nevruz nedeni ile verdiği hediyeler şu şekildedir:

Nevruzda Âğa Efendinin hükemâ ve cerrahlara verdiği: Hekim başına 250, Cerrah başına 150, Müneccimbaşısına 60, Kehhalbaşına 50, Hekimbaşı Kethüdâsına 20, diğer neferâtlarına nefer-30 "beher neferine 10", 40 toplam 920 (altın olduğunu düşünülen) in'am vermiştir¹³¹.

6.11. Nevruziyye Pişkesine Dair

Nevruz nedeniyle devlet erkânı tarafından padişaha, kanun gereği verilen hediyeler için "Nevruziyye Pişkesi" tabiri kullanılmıştır. Bu hediyelerin başında genellikle at

¹²⁷ Alikılıç, "a.g.t.", s.53-54.

¹²⁸ TS.MA.d. 7509/4a.

¹²⁹ TS.MA.d. 7509/4b.

¹³⁰ Pakalınş "Nevruziyye", "Osmanlı Tarihi ve Değimleri Sözlüğü", 2. Cilt, s.686, 688, 689.

¹³¹ TS.MA.d. 7509/17b.

gelirdi¹³². TS.MA.d. 7509 numaralı defterde Sadr-ı Âlî tarafından gönderilen hediyeler şu şekilde kayıtlıdır:

Nevruz'da Sadr-ı Âlî'den donanmış at geldiğinde verilen hediyeler: Telhisçi Âğa'ya 50, karakulluğuna 25, Mir-i Âhuruna 20, rathvana 20, silahşörüne 15, âhur kethüdâsına 10, yedekçiye 5 ve serraç ve âhur takımına 10 toplam 155 hediye verilmiştir¹³³.

6.12. Mah-ı Mevlüdde Müjdecî Başının Gelmesine Dair

“Müjdecî Baş” terim, hacılar kfilesinin dönüşünü padişaha bildiren memur için kullanılmıştır. Bu memurun görevi, Sure-i Hümâyûn'un ve hüccâc kfilesinin Mekke' ye varışını; bu konuya dair Mekke Şerifi ile Şam Valisinin mektuplarını ve Şam Kadısının ilâmını sadrazam aracılığıyla padişaha bildirmektir. Müjdecî Baş'ın bu müjdeyi vermesi üzerine kendilerine hil'at giydirilirdi. Daha sonra mektuplar ile birlikte saraya gönderilirdi. Müjdecî Baş Mevlid ayı başlarında İstanbul'a dönerek müjde haberini sadrazama bildirirdi. Sultân Ahmet Camii'nde yapılan Mevlid Alayı sırasında padişaha müjde sunulurdu. Mekke Şerifi'nin gönderdiği mektupla beraber gelmiş olan hurmaların padişaha takdimi ise bir kanun haline gelmişti¹³⁴. TS.MA.d. 7509 numaralı defter doğrultusunda Müjdecî Baş'ın getirdiği hurmaların dağıtımı şu şekildedir:

Mah-ı Mevlüd'de Müjdecî Baş geldiğinde, Âğa Efendi tarafından verilen hurmalar şu şekildedir: Devletlü Valide Sultân hazretlerine 1 tabak, Sultân Mustafa Efendimize 1 tabak, Sultân Mahmut Efendiye 1 tabak, Hibetullah Sultân Efendimize 1 tabak, Büyük Efendi Validesine 1 tabak, Küçük Efendi Validesine 1 tabak, Hibetullah Sultân Validesine 1 tabak, Başkadın Hazretlerine 1 tabak, İkinci Kadına 1 tabak, Üçüncü kadına 1 tabak, Dördüncü kadına 1 tabak, Kethüdâ Kadına 1 tabak¹³⁵, Hazine Ustaya 1 tabak ve Âğa Efendinin Ustasına 1 tabak olmak üzere toplam 14 tabak hurma verilmiştir. Dönemin padişahı III.Selim olmasına rağmen, şehzadeler içinde “Sultân” tabiri kullanıldığı görülmektedir. Âğa Efendi'nin taşradaki sultânlara da hurma hediye ettiği anlaşılmaktadır. TS.MA.d 7509 numaralı defterde, taşrada olan sultânlara verilen hurmalar şu şekildedir: Şah Sultân Hazretlerine 1 tabak, Beyhan Sultân Hazretlerine 1 tabak, Hatice Sultân Hazretlerine 1 tabak, Esma Sultân Hazretlerine 1 tabak , Fatma Sultân Hazretlerine 1

¹³² Pakalınş”Nevruziyye Pişkesi”, ”Osmanlı Tarihi ve Değimleri Sözlüğü”, 2. Cilt, s.689.

¹³³ TS.MA.d. 7509/17b.

¹³⁴ Pakalınş”Müjdecî Baş”, ”Osmanlı Tarihi ve Değimleri Sözlüğü”, 2. Cilt, s.610.

¹³⁵ TS.MA.d. 7509/19a.

tabak, Büyük Hanım Sultatana 1 tabak, Saadetlü Hazinedar Âğaya 1 tabak, Silahdar Âğaya 1 tabak, Yazıcı Efendiye 1 tabak hurma taktim edilmiştir¹³⁶.

6.13. Mevlid Alayına Dair

“Mevlid Alayı” terimi, Hazreti Muhammed’ in doğumu vesilesiyle düzenlenen törenleri ifade eder. Sultân Ahmet camii’nde gerçekleştirilen bu alay sırasında sadreyn, mevali ve müdderisler mertebelerine göre minderler sol tarafında yer alırlardı. Minderin alt kısmında ise Yeniçeri Âğası, defterdarlar, arabacıbaşı, kethüdâlar, kapıcıbaşı, cebeci, topçu, hulefâ ve kisedarlar otururdu. Saksoncubaşı, turnacılar, bostancılar odabaşısı, yeniçeri yazıcıları, Miber Kapısı önünde kürsiye doğru; yeniçeri neferleri caminin dört orta direği arasında, direktan direğe ayakta dizilirler. Kapıcıbaşılar başlarına selimî ve mevsimine göre erkân-ı kürk veya ferace giymiş hâlde ve divan takımları atlara binmiş olduk saraya gelirlerdi. Buradan padişahı alayla camiye götürürlerdi¹³⁷. TS.MA.d. 7509 Numaralı defterde Âğa Efendi’nin camiye gelişi esnasında taktim ettiği hediyeler şu şekildedir:

Mevlûd-i Şerif esnasında camiye gidilindiğinde Âğa Efendi tarafından verilen hediyeler şu şekildedir: Oda Lâlası Âğaya 150, Âğa Efendi’nin hazinedarına 100, İç Kilerci Başî Âğaya 50, iç Kahveci Başî Âğaya 40, sair âğavat beherine 10 hediye verilmiştir. Devletlü Âğa Efendi, Mevlûd esnasında camiye geldiğinde, ser-devletlerin selimî giyerler, mevsine uygun hil’atlarını kuşanırlardı. Şayet yaz mevsimi ise sade ferace giyerler kış mevsimi ise erkân-ı kürk giyerlerdi. Defterdeki kayıtlardan da anlaşılacağı üzere, yapılan merasime ve törenlerde saray görevlilerinin mevsime uygun şekilde giyindikleri tespit edilmektedir¹³⁸.

6.14. Mevlid Alayında Padişah Camiye Gelmesine Dair

Mevlid alayında padişah camiye teşrif ettiğinde, camide hazır bulunan devlet erkânı ayağa kalkarlardı. Müezzin menfilince Fatîha suresi okunmaya başlanır, Sûrenin tamamlanmasının ardından Sultân Ahmet Camii vaizlerine mahsus olan kürk, Ayasofya kürsü şeyhi giyerdi. Mevlid’in okunmaya başlamasıyla birlikte, sadrazamın işareti etmesiyle Müjdecî Başî huzura gelerek müjdesini arz ederdi. Müjdecî Başına, bu vesileyle kaftan giydirilirdi. Bu sırada, Medine’den gönderilen camide bulunanlara birer tane olmak

¹³⁶TS.MA.d. 7509/ 19b.

¹³⁷ Pakalınş” Mevlid Alayı”, ”Osmanlı Tarihi ve Değimleri Sözlüğü”,2. Cilt, s.521.

¹³⁸ TS.MA.d. /10a.

üzere dağıtılırdı. Boş tabak Peşkir Âğaya verildikten sonra, Sadaret karakulağı vasıtıyla yüz altın taktim edilirdi. Mevlid'in okunmasının tamanlanması ardından, devlet erkânı muslukların önünde padişahı selamlamak için beklerlerdi. Mevlithânlar hil'atlar giydirilir, atiyeler verilirdi¹³⁹. TS.MA.d.7509 numaralı defterde Âğa Efendi tarafından bu vesileyle dağıtılan hediyeler şu şekilde kaydedilmiştir:

Mevlûd-i Şerif esnasında Âğa Efendi'nin camiye gelişi sırasında verilen hediyeler şu şekildedir: Âğa Efendimize kürk hediye olduğunda Has Odabaşı Ağasına 250, Şevketlû Efendi tarafından Peşkir Ağası hurma getirdiğinde 40, rikab solaklarına 15, Sadrazam kahvesine (Kaymakam olursa 15) 40, rikab peyklerine 15, köşk bekçisine 5, mehterlere 10, Yeniçeri Âğası 'Hû' çekenlerine 10, yeniçeri sakalarına 5, taşra kapıcılarına 10, orta kapıcılarına¹⁴⁰, Sadr-ı Âlî çavuşlarına 10, Baba kapıcılarına 15, serraç kapıcı Gürcüoğlu'na 10, hassa hasekilerine 32, has âhurlarına 25, Hünkâr müezzinlerine 15, kaftancıya 5, nöbetçi has âhurluya 5, Müjdeci Başıya 50, ikincisine 30, revişlikçiye 5, gelip ve giderken fukaralara 50 toplam 692 hediye verilmiştir¹⁴¹.

6.15. Surre Alayı ve Gönderilen Hediyeler

"Surre Alayı" terimi, Haremeyn'e, yani Mekke ve Medine'ye gönderilen Surre vesilesiyle düzenlenen merasim için kullanılmıştır. Bu merasimin planlaması, Dârüssaâde Ağası ve Kethüdâ Bey tarafından bir gün önce yapılır ve yazılırdı. Alayın Üsküdar'a gönderilmesi için Kaptan Paşa'ya bildirilirdi. Alay'a teşrif edenler için Dîvân-ı Hümâyûn önceden hazırlanır, yerlere döşemeler serilirdi. Gelen davetliler, Yazıcı Odası'nda Âğa Efendi'yi beklerlerdi. Âğa Efendi, nâme-i hümâyûnu teslim alan Dârüssaâde Ağası, teslim ettikten sonra, hazır bulunan davetlilere hil'atlar giydirirdi. Nâme-i hümâyûnu alan darüsaade Enderûna doğru hareket ederdi. Zât-ı Hümâyûn gelince Harem Âğaları omuzlarında getirdikleri keseler ile bunlara ait defterler ve Mekke Emîri için yazılmış olan nâme-i hümâyûnlar, kızlar Âğası tarafından Surre Emîni'ne teslim edilirdi. Bu sırada Kur'an-ı Kerîm okunmaya başlanırdı. Kur'an-ı Kerîm okunurken hil'atlar giyilir, mahmil devesi Ahır Kethüdâsı ve yedek devesi Serbânbaşı tarafından Kubbeyi Hümâyûn önünde dolaştırılırdı. Duâ yapıldıktan sonra mahmil devesi, Darüsaâde Ağası tarafından dolaştırılırdı. Daha sonra Yular Âğa Efendi'ye teslim edilir; mahmil devesi Orta Kapı'dan

¹³⁹

¹⁴⁰ TS.MA.d. /10a.

¹⁴¹ TS.MA.d. /10b.

çıkartılarak Sure Emini ile birlikte Hicaz'a gönderilirdi¹⁴². TS.MA.d.7509 numaralı defterde Surre-i Hümayûn ihracında Âğa Efendi tarafından verilen hediyeler şu şekildedir :

Surre-i Hümayûn'un ihracı esnasında Âğa Efendi tarafında verilen hediyeler, 1214 Âğa Efendi'ye kürk hediye olduğunda, Has Odabaşı Ağaya 250, Âğa Efendi'nin rikabında olan Hasekilere 20, Has Âhurlılara 20; Reis Efendi mehter ve çukadarlarına 15; Defterdar Efendi mehter ve çukadarlarına 15; Mahvil-i Şerif yanında olan Hünkâr Müezzinlerine 15; Serrâç Kapıcı Gürcü Oğluna 10; Rikab peyklerine 15; Rikab solaklarına 15; Halvet Bölükbaşı ve neferlerine 10; Orta Kapıcılara 10; Kulle Sofilerine 10¹⁴³; Nöbetçi Telli Çavuşlara 10, Mîrî Kaftancıya 5; Enderûn Hastalarından, Ak Âğalara 20; Çizme Kapıcısına 10; Dolap Ocağı ustasına 10; Pîrânlarla ve Meydan Ustalarına 5; Emin Odasında Hâfızlara 15; Mermer, Seccade ve Koz Bekçilere 10; Bıçaklı Eskilere 10, Yeni Saraylı Yoldaşlara 10; Revişlikçiye 5, Saka ve Nalbanda 5; Veki-i Harç Teberdârana 5, toplam:530 hediye verilmiştir. İşbu sene-i 'mübareketine kadimine riayet olunmayarak böylece verilmiştir. Sene 1214¹⁴⁴.

1214 senesinde Surre-i hümayûn ihracında Âğa Efendinin verdiği hediyeler, önceki yıllardaki gibi teamüllere riayet edilmeksizin farklı bir şekilde düzenlenmiştir.

6.16. Mühr-i Hümayûn'un Verilmesine Dair

Osmanlı Devleti'nde "Sadaret Pişkesi" sadrazamların göreve tayin oldukları zaman Padişah'a takdim ettikleri hediye hakkında kullanılan bir tabirdir. Bu pişkenin takdim edilmesi kanun haline gelmiştir¹⁴⁵. TS.MA.d.7509 numaralı defterde, Mühr-i Hümayûn ihsan buyrulan sadrazamlara tebrik-i sadaret için Âğa Efendimiz'den cedîd ve harses kesmeli bir adet at virilür;kesmesi karalı olsada olur a'la sürme olsada olur¹⁴⁶ şeklinde kayıt bulunmaktadır.

6.17. Şeyhülislam Tebdiline Dair

Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam değişimine "Şeyhülislâm Tebdili" adı verilmektedir. Tanzimat öncesinde çavuşbaşı aracılığıyla yapılırken, Tanzimat'tan 1908 İnkılâbına kadar şeyhülislamların değişimi Mabeyn başkâtibinden yazılı tezkire ile tebdil

¹⁴² Pakalınş" Surre Alayı ", "Osmanlı Tarihi ve Değişimleri Sözlüğü",3. Cilt, s.280-281.

¹⁴³ TS.MA.d. /12a.

¹⁴⁴ TS.MA.d. /12b.

¹⁴⁵ Pakalınş", "Sadaret Pişkesi "Osmanlı Tarihi ve Değişimleri Sözlüğü",3. Cilt, s.80.

¹⁴⁶ TS.MA.d. /22a.

edilirdi¹⁴⁷. TS.MA.d.7509 numaralı defterde Şeyhülislam tecdit oldukça üçüncü günü Âğa Efendi'den suâl-i hatır olarak bir kebir evsiye münakkaş ve yıldızlı mevlid tablası üzerine sekiz adet kebir yıldızlı elmas traş kâselere sekizi mevsim şerbeti ma'a reçel ve dört al'a yıldızlı sürahilere dahi dollu bu tablaya mevzu'a irsal olunduğu kayda geçmiştir¹⁴⁸.

Bu kayıt, şeyhülislam değişmişinden üç gün sonra Âğa Efendi tarafından süslemeli, yıldızlı mevlid tepsisi gönderildiği gösterilmektedir. Tepsinin üzerine sekiz adet yıldız motifli elmas kâse yerleştirilmiş, bu kâselerin içine mevsimine göre şerbeti reçel konulmuştur. Ayrıca tepsiyeye dört adet sürahi eklenmiştir (sürahinin içi doludur fakat çevirisi yapılamadığı için ne olduğunu bilinmiyor). Defterdeki kayıttan, şeyhülislam değişimi sırasında verilen bu hediyelerin mevsimine göre değişiklik gösterildiği anlaşılmaktadır.

6.18. Bayram Merasimine Dair

17. Yüzyıldan itibaren genellikle padişahlar bayram namazını kılmak için Ayasofya ya da Sultân Ahmet Camii'ni tercih etmişlerdir. Padişah, tercih ettiği camiye “Bayram Alayı” adı verilen büyük bir alayla giderlerdi. Namaza gitmek üzere padişah, büyük mirâhur'un çektiği murassa eğerli ata binerdi. Diğer âğalar Orta Kapıya ilerler, padişah Orta Kapı'dan çıktıktan sonra ata binmiş halde alaya katılırdı. Orta Kapıdan çıkıldığı sırada, at üzerinde sol tarafta duran sadrazam, padişaha selama durur ve ardından yerine geçerdi. Padişahın geçeceği yollara kumlar dökülerek düzeltilirdi, yolun iki tarafına da yeniçeriler dizilirdi. Padişah camiye geldiği, önden Yeniçeri Âğası, arkadan Kapıcıbaşılar koşarak gelir ve padişahın çizmelerini çıkartıp özel pabuçlarını giydirdi. Müteveli heyeti, altın buhurdanlarla kapıda padişahı karşılar, padişahın attan indiğini gören sadrazam diz çöküp yer öperek selam verirdi. Padişahın namaz kılacağı yer önceden hazırlanır, padişah bu düzen içerisinde bayram namazını kılardı¹⁴⁹. TS.MA.d. 7509 numaralı defterde Âğa Efendi'nin bayram namazına gittiğinde dağıttığı hediyeler hediyeler şu şekildedir: Hassa hasekilerine 32 neferine, Haas âhurlulara 25 neferan 5, yaya kapuculara 15, oda kapuculara 10, taşra kapuculara 10, sarrac kapucu Gürcüoğlu'na 10, köşk bekçisine 5, Yeniçeri Âğası "hu" çekenlere 10, yeniçeri sakalarına 5¹⁵⁰, sadrazam çavuşlarına 10, rikab-ı

¹⁴⁷ Pakalınş, “Şeyhülislam Tebdili” *Osmanlı Tarihi ve Değişimleri Sözlüğü*, 3. Cilt, s.351.

¹⁴⁸ TS.MA.d. /22a.

¹⁴⁹ Alikılıç, “a.g.t.”, s.116, 117, 118.

¹⁵⁰ TS.MA.d. /5a.

hümayûn peyklerine¹⁵¹, rikab-ı hümayûn solaklarına 15 hediye dağıtıldığı anlaşılmaktadır. TS.MA.d 7509 numaralı defterde “Hürmetli Âğa Efendi camiye teşriflerinde başına selimi giyip, güdaz atlasa kaplı dört yenli samur kürk ile camiye gidip gelirler; saray-ı hümayûna binişlerinde beyaz atlas kaplı dört benekli samur kürk giyerler¹⁵¹.” İfadesi yer almaktadır. Âğa Efendinin bu tören esnasında giyimi göze çarpmaktadır. Halkın içine çıkacağı için bir güç unsuru olarak tanımlayabileceğimiz samur kürk giymesi prestij ve sosyal statüyü yükseltmek olarak görülebilir.

Cemaatle kılınan sabah namazından sonra, kanun üzerine padişah Has Oda’ya geçerdi. Vazife sahibi her görevli hizmet görüp hünkârı giydiren, ardından öd ağacı ve buhur ile tütsüledi. Daha sonra başta Dârüssaâde Âğası olmak üzere Silahdâr ve Has Oda’da muayede-ye dâhil musahiplerden Çukadar Ağa, Rikâbdâr Ağa, Doğancıbaşı, Dülbend Ağası ve Has Oda âğaları bayram tebriğinde bulunurlardı. Enderûn âğalarının yaptıkları tebrike “Muayede-i Havas” denilirdi¹⁵². TS.MA.d.7009 numaralı defterde, Ağa Efendi’nin Enderûn’a verdikleri şu şekilde kaydedilmiştir: Silahdar Ağa çakı salayanlarına 20, arz âğaları kullukçularına 15, Enderûn çavuşlarının 25, mülâzım çavuşlarına 25, sadıkçı yamaklarına 15, tüfenkçi yamaklarına 15, Enderûnda serkâtibi 25, çantacılar 20, şerbetçi başıya 15, Baş Çukadar Âğa çakı salayanlarına 5, Enderûn cücelere 25¹⁵³, Enderûn dilsizlerine 25, Enderûn müezzinlerine 15, Enderûn kiler kullukçusuna 15, sakallı musahiplere 25, sakallı cücelere 15, sakallı dilsizlere 25, tüfenkçi teberdârına 5, şerbetçi bostancılarına 15, hikbe bostancılarına 10, sofa tabakçılara 10, bostancılar çavuşlarına 10, has âhur saraçlarına 10, tebdil yerinde nöbetçi has âhurlarına 5, Rikab Âğaları şatırlarına 10, Rikab Âğaları esbapçılara 5¹⁵⁴, Mir-i Ahur Ağanın kayıkçılarına 5, miri kaftancıya 5, hikbe hasekisine 5, mehterlere 15¹⁵⁵ hediye verilmiştir.

6.19. Bayramda Sadr-ı Âlî’den Donanmış At Gelmesine Dair

Ramazan ve Kurban bayramlarında Valide Sultân, Sadrazam, Dârüssaâde Âğası, silahdâr ve sadrazam kethüdâsı tarafından padişaha hediyeler verilirdi. Verilen bu hediyelerin miktar ve nevilerini gösteren bir defter tutulurdu¹⁵⁶. TS.MA.d.7509 numaralı defterde bayramın üçüncü günü kethüdâyı Sadr-ı Âlî’den gelen donanmış gelen at şu

¹⁵¹ TS.MA.d. /5b.

¹⁵² Alikılıç, "XVII yüzyıl Osmanlı saray teşrifatı ve törenleri", s.111,112.

¹⁵³ TS.MA.d. /6a.

¹⁵⁴ TS.MA.d. /6b.

¹⁵⁵ TS.MA.d. /7a.

¹⁵⁶ Alikılıç, "a.g.t.", s.125.

şekildedir: Bayramın üçüncü günü kethüdâyı Sadr-ı Âlî'den donanmış at geldiğinde verilen hediyeler: Miri âhuruna 20, nöbetçi çukadarlarına 10, nöbetçi mehterlere 10, serraçlarına 5, Sadr-ı Âlî cündî başısına 15, Sadr-ı Âlî baş çavuşuna 20, kethüdâ karakulluğuna 15, seyislere 2, toplam – 97 donanmış at hediye edilmiştir.

Bayramın ikinci günü Sadr-ı Âlî'den donanmış at geldiğinde verilen hediyeler şu şekildedir: “Kendileri virdikleri yöviyeleri mucebince”: Mîrî Ahuruna 15, Baş Silahşözüne 15, rahtvanına 15, Sarraca 5, Seyis ve Yedekçilere 15, toplam 65 at hediye edilmiştir.

Bayramın üçüncü günü Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî'den donanmış at geldiğinde verilen hediyeler şu şekildedir: Miri Ahuruna 20, nöbetçi çukadarlarına 10, nöbetçi mehterlere 10, serraçlarına 5, Sadr-ı Âlî cündîbaşına 15, Sadr-ı Âlî başçavuşuna 20, kethüdâ karakulluğuna 15, seyislere 2 toplam 97 at verilmiştir¹⁵⁷. Verilen hediyeler sadece bayramın birinci günü değil üç gün boyunca devam etmektedir.

Sadr-ı Âlî'den yelâk ve donanmış at geldiğinde verilen hediyeler şu şekildedir: tilhisçi Âğa'ya 50, Miri Ahuruna 30, karakulluğuna 20, rahtvana 20, Ahur Ocağı'na 30, toplam 150¹⁵⁸ donanmış at verilmiştir.

“Kendileri virdikleri yöviyeleri mucebince” Cümlesine dayanarak, verilen bu atların gündeliklere göre dağıtımı söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

6.20. Kurban Bayramı'nda Harem-i Hümayûna Verilen Koçlara Dair

Kurban Bayramı, Ramazan'dan yetmiş gün sonra kutlanırdı. Padişah, Müslümanlara emredilen dini vecibeyi cami dönüşü yerine getirirdi. Beyaz Hadım Âğaları, Has Oda'nın yakınlarında kurulan çadıra gidip süslenmiş on tane koç getirirdi. Bu sırada Silahtar Âğa hayvanları tutar, Çuhadar Âğa ise gümüş tepside dört tane bıçak takdim ederdi. Padişah bu koçlardan iki ya da üç tanesini eliyle keserdi. Padişah huzurunda Darüssade Âğası'na kurban kesildikten sonra hil'at giydirilirdi. Kurban Bayramı'nda Padişah hediyeler verirdi. Sadece saray hizmetinde çalışan kadınlara değil, Sultânlara da çeşitli hediyeler verirdi. Kesilen ilk kurbanın böbreği çıkartılır, ızgara yapılırdı. Padişah dua ederek kesilen ilk kurbanın etinin tadımını yapardı. Diğer kurbanlar iki gün sonra Darüssade Âğası tarafından kesildikten sonra sadakalarla birlikte dağıtılırdı¹⁵⁹. TS.MA.d.7509 numaralı defterde kesilen kurbanlıkların dağıtımı şu şekildedir:

¹⁵⁷ TS.MA.d. /16b.

¹⁵⁸ TS.MA.d. /17a.

¹⁵⁹ Alikılıç, "a.g.t.", s.125.

Kurban Bayramı'nda Âğa Efendi'nin Harem-i Hümayûn'a vesayre verilen koçları beyân eder: Şevketlû Efendimize: Mısri 1 adet, mihaliç 1 adet. Valide Sultân Efendimize: Mısri 1 adet, mihaliç 1 adet. Sultân Mustafa Efendimize: Mısri 1 adet, valideleri kadına koç 1 adet. Sultân Mahmut Efendimize Mısri 1 adet, validesi kadına koç 1 adet. Hibetullah Sultân'a koç 1 adet, validesi kadına koç 1 adet. Başkadına koç 1 adet, ikinci kadına koç 1 adet, üçüncü kadına koç 1 adet, dördüncü kadına koç 1 adet¹⁶⁰ koç verilmiştir.

Bunun yanı sıra saray hizmetinde bulunan farklı görevlilere de kurbanlıklar tahsis edilmiştir. Kethüdâ kadına koç 1 adet, hazinedar ustaya koç 1 adet, ağa ustasına koç 2 adet, saray ustasına koç 1 adet, vekil ustaya koç 1 adet, çamaşır ustaya koç 1 adet, kahveci ustaya koç 1 adet, kilerci ustaya koç 1 adet, berber ustaya koç 1 adet, ibrikdar ustaya koç 1 adet, çaşnigir ustaya koç 1 adet, ikinci hazinedara koç 1 adet, üçüncü hazinedara koç 1 adet, başkâtibe koç 1 adet, ikinci kâtibe koç 1 adet¹⁶¹ hazinedar ağa ustasına koç 1 adet koç verilmiştir.

Âğa Efendinin oda kalfasına ne verildiği deftere kaydedilmemiştir. Diğer taraftan, Valide Sultân Efendimizin ustalarına da Mihaliç koçlar verilmiştir. Buna göre; hazinedar ustaya koç 1 adet, çamaşır ustaya koç 1 adet, çaşnigir ustaya koç 1 adet, kahveci ustaya koç 1 adet, kilerci ustaya koç 1 adet, kutucu ustaya koç 1 adet, ibrikdar ustaya koç 1 adet¹⁶² koç verilmiştir.

Belgede tüm saray çalışanlarına eşit miktarda koç verildiği görülmüştür. Ayrıca ikinci kadın, üçüncü kadın, dördüncü kadın tabirlerinden anlaşılacağı üzere sarayın harem-i hümayûn bölümünde hiyerarşinin olduğunu söyleyebiliriz. Fakat rütbe farklılıkları koç dağıtımında etkili olmamıştır. Buna örnek olarak başkâtibe koç 1 adet, ikinci kâtibe koç 1 adet verilmesin olarak gösterilebilir. Harem-i hümayûnda hem çalışanlara hem de sultânlara da aynı miktarda koç verildiği görülmektedir.

6.21. Kurban Bayramı'nda Taşradaki Sultânlara Verilen Koçlara Dair

Kesilen kurbanlar sadece İstanbul'da olan Sultânlara tek verilmiyordu. Bu kurbanlar aynı zamanda taşradaki Sultân'lara da gönderilmekteydi. TS.MA.d.7509 numaralı defterde, taşrada bulunan sultânlara verilen kurbanlıklar şu şekilde kaydedilmiştir:

¹⁶⁰ TS.MA.d. /25a.

¹⁶¹ TS.MA.d. /25b.

¹⁶² TS.MA.d. /26a.

Şah Sultân Efendi'ye Mısri 1 adet, Valideleri kadına koç 1 adet. Beyhan Sultân Efendi'ye Mısri 1 adet, Validesi kadına koç 1 adet. Esmâ Sultân Efendi'ye Mısri 1 adet. Hatice Sultân Efendi'ye Mısri 1 adet. Hibetullah Sultân Efendi'ye koç 1 adet. Fatma Hanım Sultân'a koç 1 adet¹⁶³ koç verilmiştir.

Defterde Şah Sultân ve Beyhan Sultân'ın validelerine birer koç verildiği, buna karşın Esmâ Sultân, Hatice Sultân, Hibetullah Sultân ve Fatma Hanım Sultânların validelerine bir kurban verilmediği görülmektedir. Bu durum, kurbanların yalnızca İstanbul'daki saray çevresine değil, taşradaki sultânlara'da gönderilmesi, otoritenin taşralarda dâhi etkisini sürdürdüğünü yanı ve devletin cömertliğinin bu tür uygulamalarla sergilediği anlaşılmaktadır. Defterden anlaşılabacağı üzere 1214 yılında Şah Sultân ve valideleri, Beyhan Sultân ve valideleri, Esmâ Sultân, Hatice Sultân, Hibetullah Sultân ve Fatma Hanım Sultân hazretlerinin taşrada bulundukları tespit edilmiştir.

6.22. Kurban Bayramı'nda Kesilen Koyunların Ocaklara Dağıtımına Dair

“Ocak” Bektaşî tabirlerindendir. Bu tabir aynı zamanda kurum içinde kullanılmıştır¹⁶⁴. TS.MA.d.7509 numaralı defterde, her sene Kurban Bayramı'nda Âğa Efendi tarafından kesilen koçların ocaklara dağıtımı şu şekildedir: Eski Saray'da Teberdâr Ocağı'na koç 1 adet, Koz Bekçiler Ocağı'na koç 1 adet, Konağı'na: koç 1 adet, ganem 1 adet, Sandala koç 1 adet, Piyadeye ganem 1 adet, Kahve Kayığı'na ganem 1 adet, Esbak Kayığı'na ganem 1 adet, Kalfa Yerine ganem 1 adet, Âğa Bağçesi'ne 1 ganem adet, Sovuk çeşmeye ganem 1 adet, İşlecilere ganem 1 adet, Hasırcılara ganem 1 adet, Topkapı'ya ganem 1 adet, Topkapı Âğa Yerine ganem 1 adet, Yeni Sepetçilere ganem 1 adet, Koz Bekçiler imamına ganem 1 adet¹⁶⁵ şeklindedir.

Tüm ocaklara kesilen koçlarda aynı miktarda verilmesi ocaklar arası herhangi bir çatışmayı önleme amacı taşıdığı bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

6.23. Kurban Bayramı'nda Kesilen Koyunların Bendelere Verilmesine Dair

¹⁶³ TS.MA.d. /26b.

¹⁶⁴ Pakalınş, “*Ocak*” *Osmanlı Tarihi ve Değimleri Sözlüğü*, 2. Cilt, s.711.

¹⁶⁵ TS.MA.d. /27a.

“Bende” bağlanmış anlamına gelmektedir. Kul, esir, köle, taraftar şeklinde de kullanılmaktadır¹⁶⁶. TS.MA.d.7509 numaralı defterde, hizmetkar bendelere verilen ganem verildiği tespit edilmiş ve verilen koyunlar şu şekilde kayıt edilmiştir: Alınan koyunlardan etbâ-i bendelerinin münasibine verilen:

Sucu Ali’ye koyun 1 adet, Sabık Hatice Sultân Âğası Hacı Ahmet Âğa’ya koyun 1 adet, Cendi Ömer’e koyun 1 adet, Kürt Hacı Ali’ye 1 koyun adet, Konak imamına koyun 1 adet, Hünkâr kuşçusuna koç 1 koyun adet birkaç ziyade dahi verilmiştir. Efendi kuşçusuna koç 1 adet, Vâlide Sultân aşçısına koyun 1 adet, Âğa Efendimiz kuşçusuna koç 1 adet 1 koyun adet, karakulluğuna 1 koyun adet, Zülüflü ocağına koç 1 adet, Âğa Efendimizin kahvesine koç 1 adet koyun (olsa kifayet eder)¹⁶⁷ şeklindedir.

Hünkâr kuşçusuna koç 1 koyun adet(birkaç ziyade dahi verilir) cümlesinden verilen koç ve koyunların bir kaçının daha fazla olduğunun kanaatine varılabilir. Âğa Efendinin kahvesine adet koç verilmesine rağmen, birde koyun verilirse yeterli olacağını belirtmiştir.

6.24. Edirne Bostancı Başısından Gelen Kebelerin Taksimine Dair

“Kebe” terim olarak çobanların giydiği gocuğun yapıldığı kalın keçeye verilen addır¹⁶⁸. Her sene Edirnebostancı başından Efendi Hazretlerine, Valide Sultân Aliyetül Şan Hazretlerine, Baş kadın Hazretlerine¹⁶⁹, Baş Kadın Lalası’na, Kahvecibaşısına, İkinci Kadın Hazretlerine, Müşarüleyha Lalası’na, Kahvecibaşısına, Üçüncü Kadın Hazretlerine¹⁷⁰, Üçüncü Kadın Lalası’na, Dördüncü Kadın Hazretlerine, Müşarüleyha Lalası’na ve Kahvecibaşısına¹⁷¹ kebe ve bazı hediyeler gönderildiği tespit edilmiştir. TS.MA.d.7509 numaralı defterde Edirne Bostancıbaşı’nın gönderdiği kebelere ve hediyeler miktarı ile şu şekilde kaydedilmiştir:

Beher sene-i mübarekede Edirne Bostancıbaşısından gelen kebelere taksim olunan mahallerin beyânı: Şevketlû Kerametlû Mehabetlû Efendimiz Hazretlerine: Güllab güğüm 1, tiftik kebe 5, saçaklı kebe 10, şüküfe tabla 2, meyve tabla 5, sepet 25, panayır tulum 10, akça kese. Devletlû Valide Sultân Aliyetül Şan Hazretlerine: Güllab güğüm 1, tiftik kebe 5, saçaklı kebe 10, şüküfe tabla 2, meyve tabla 5, sepet 25, panayır tulum 10.

¹⁶⁶ Pakalınş, “Bende” Osmanlı Tarihi ve Değimleri Sözlüğü”, 1. Cilt, s.203.

¹⁶⁷ TS.MA.d. /27b.

¹⁶⁸ Pakalınş, “kebe” Osmanlı Tarihi ve Değimleri Sözlüğü”, 2. Cilt, s.236.

¹⁶⁹ TS.MA.d. /29a.

¹⁷⁰ TS.MA.d. /29b.

¹⁷¹ TS.MA.d. /30a.

Saadetlü Baş Kadın Hazretlerine: Güllab kumkuma 1, kebe 3, şükufe tabla 1, meyve Sepet 10, panayır tulum 2¹⁷². Başkadın Lalası'na: Güllab 1, kebe 1, meyve sepet 3. Kahvecibaşına: Güllab 1, kebe 1, meyve sepet 3. Saadetlü İkinci Kadın Hazretlerine: Güllab kumkuma 1, kebe 2, meyve sepeti 8, panayır tulum 1. Müşarüleyha Lalası'na: Güllab 1, kebe1, meyve sepet 3. Kahvecibaşısına: Güllab 1, kebe 1, meyve sepetim 3. Saadeetlü Üçüncü Kadın Hazretlerine: Güllab kumkuma 1, kebe 2, meyve sepet 8, panayır tulum 1¹⁷³. Üçüncü kadın Lalası'na: Güllab 1, kebe 1, meyve sepet 3. Kahvecibaşısına: Güllab 1, kebe 1, meyve sepet 3. Sahadetlü Dördüncü Kadın Hazretlerine: Güllab kumkuma 1, kebe 2, meyve sepet 8, panayır tulum 1. Müşarüleyha Lalası'na: Güllab 1, kebe 1, meyve sepet 3. Kahvecibaşısına: Güllab 1, kebe 1, meyve sepet 3¹⁷⁴ verilmiştir.

Edirne Bostancıbaşı'ndan her sene kebelerim taksim edildiği bilinmektedir. Bazı kişilere saçaklı kebe verilirken bazı kişilere ise tiftik kebe verilmiştir. Ayrıca verilen tabla miktarında değişiklik gösterilmiştir. Sadece tablalarda değil verilen meyve sepeti miktarında da değişiklikler vardır. Ama hepsine birer kap gülsuyu verilmiştir. Bazı kimseler meyve tabla bazı kimselere ise şükufe tabla verilmiştir. Kebelerin teslimatı kurallara bağlı bir şekilde yapılması, devletin düzen ve otoritesini pekiştirmek amacı taşımaktadır. Devletin bu denli titizlikle yürüttüğü merasimlerin bir örneği teşrifat defterinde şu şekildedir:

Devlet adamları araba kapısında hazır bulunduğu zaman bunu Âğa Efendiye bildirirler. Âğa efendi zülüfler eşliğinde kendisi için önceden hazırlanmış tahta döşemeli alana doğru giderken, sadrazama, saray muhafızlarına, karakullukçulara, Edirne Ustasına ve kapıcıya haber verilir. Tören büyük bir dikkatle yürütülür ve altı yedi kişiye kaftan giydirilir. Bu kişilere görev verildiği ya da takdir edilmiş oldukları böylece ilan edilmiş olur. Ardında Âğa Efendi devletin işlerin yürütüldüğü bölüme doğru ilerlerdi. Törende kaftan giyilmesi dışında herhangi bir kese ya da para alınması adetten değildir. Kaftandan başka bir şey alınmaması devletin adaletinin, rüşvet veya hediye ile gölgelendirilmesini önlemek amacı taşımaktadır. Ayrıca bu tür törenlerin sıkı kurallara bağlı yürütülmesi devletin otoritesini ve düzenini pekiştirmek için önemliydi. Yapılan merasimde görev değişimleri merkezi yapının kontrolünde ve bilgisi doğrultusunda gerçekleşirdi¹⁷⁵. Yapılan bu merasim tamamen teşrifat kurallara uygun ve düzen içerisinde yapılmaktaydı. Merasim

¹⁷² TS.MA.d. /29a.

¹⁷³ TS.MA.d. /29b.

¹⁷⁴ TS.MA.d. /30a.

¹⁷⁵ TS.MA.d7509/30a.

işlerin bu denli titizlikle yapılması devlet otoritesinin ne denli güçlü olduğunu gözler önüne sermektedir.

Defterimizde Âğa Efendiye mahsus kebe ve güllab verildiği görülmektedir. “Güllab” terim olarak gül suyu demektir¹⁷⁶. TS.MA.d. 7509 numaralı defterde şu şekilde kayda geçmiştir:

Hürmetlü İnayetlü Âğa Efendi hazretlerine mahsus kebe ve güllab: Güllab bakır kebir kumkuma 1, tiftik kebe 3, saçaklı kebe 3, panayır tulum 6, meyve sepet 10, şuküfe tabla 1 şeklindedir. Âğa Efendi Hazretlerinin Dairey-i Huzuruna da kebe, meyve sepeti, güllab kumkuma, panayır tulum verilmiştir.

¹⁷⁶ Pakalınş”, “güllab” *Osmanlı Tarihi ve Değimleri Sözlüğü*”, 1. Cilt, s.683.

7. SONUÇ

Osmanlı Devleti gibi büyük ve köklü bir devletin idari ve sosyal yapısının anlaşılmasında merasimler ve bu merasimlerin kayıt altına alındığı belgeler son derece önemli bir yere sahiptir. Teşrifat defterleri ise bu sistemin yazılı hafızası olarak değerlendirilmelidir. Çalışmada incelenen TS.MA.d.7509 numaralı defterler, sadece törensel kayıtlar olarak değil; aynı zamanda dönemin sosyal, ekonomik, kültürel ve dini hayatına dair çok yönlü veriler sunan kıymetli kaynak niteliğindedir.

TS.MA.d.7509 numaralı teşrifat defteri, Sultân III.Selim döneminde, H. 23.07.1214/ M. 21.12.1799 tarihleri arasında gerçekleştirilen merasimleri biçimde kayıt altına almıştır. Bu defter, Osmanlı saray protokolünün nasıl işlediğini, teşrifat kurallarının ne kadar ayrıntılı ve disiplinli biçimde uygulandığını gözler önüne sermektedir. Ayrıca defterde yalnızca devlet erkânının değil, taşradaki sultânlar, valide sultânlar, sarayda görev yapan çeşitli ustalar (çamaşır ustası, kilerci ustası, ibrikçi ustası vb.) gibi daha alt kademedeki kişilerin de bu merasimlerde yer aldığı, hediyelerle onurlandırıldığı görülmektedir. Bu durum, Osmanlı toplumunun hiyerarşik yapısını ve bu yapının nasıl işlediğini anlamak adına büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu defterde yer alan in'amatlar, verilen kahvaltılar, kesilen kurbanlar, dini törenlerde yapılan ikramlar ve hediyeler, dönemin yeme içme alışkanlıkları, kılık kıyafet anlayışı, misafirperverlik kültürü gibi pek çok sosyal unsuru da ortaya koymaktadır. Özellikle bayramlar, mevlitler, cuma namazları gibi dini günlerin nasıl birer sosyal gösteriye dönüştüğü, bu günlerde kimlere ne ikramlar yapıldığı, saray çevresindeki insanların nasıl ağırlanıp onurlandırıldığı gibi konular bu defter aracılığıyla detaylı şekilde izlenebilmektedir.

Küçük Bilal Âğa'nın bu defteri tutmuş olması da ayrıca dikkat çekicidir. Kendisi sarayda önce müşahip, sonrasında ise Dârüssaâde Âğası olarak görev yapmış ve bu süreçte saray içindeki konumunu pekiştirmiştir. Aynı dönemde görev yapan başka bir Bilal Âğa ile karışmaması için "Küçük Bilal Âğa" olarak anılan bu şahsiyet, yalnızca bir bürokrat değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel hayata katkıda bulunan bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun adına yaptırılan çeşme, menzil taşı ve hayratlar, onun toplumdaki etkisini ve Osmanlı kültüründeki yerini göstermektedir. Böylelikle bir teşrifat defteri üzerinden yalnızca kurumsal yapılar değil, bireylerin hikâyeleri de gün yüzüne çıkmaktadır. Osmanlı'daki sosyal yardımlar, ihsan anlayışı ve devletin dinî-törensel yapılar üzerinden halkla kurduğu ilişkiye dair veriler sunmaktadır. Bu defter, verilen hediyelerin yalnızca sembolik anlamlar taşımadığını; aynı zamanda ekonomik, siyasi ve sosyal bir

işlevinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Hediye­lerin miktarı ve türü, bu hediye­lerin kime ne zaman verildiği gibi unsurlar; dönemin ekonomik şartlarını, toplumsal ilişkilerini ve saray dışındaki sosyal yapıyla kurulan bağı açıklamaktadır. Ayrıca defterdeki bilgiler, hizmet sektörünün sarayla olan ilişkisini de ortaya koymakta, görev kabul ve tayin merasimleriyle ilgili detaylar, Osmanlı bürokrasisinin nasıl işlediğine dair somut veriler sağlamaktadır.

İltizam sistemi ve vergi toplama yöntemlerine dair bilgiler de bu defterde önemli yer tutmaktadır. İltizam sözleşmeleri aracılığıyla yapılan uygulamalar, devletin mali işleyişini göstermektedir. Hediye­lerin çokluk ya da azlık dereceleri, görevli kişinin konumuna göre değişmekte; böylece rütbe, hizmet ve sadakat ilişkisi teşrifat sistemi içinde net bir şekilde izlenebilmektedir. İn'amat kayıtları, yalnızca verilen nimetleri değil; bu nimetlerin birer araç olarak nasıl kullanıldığını, siyasi ve sosyal amaçlarla nasıl dağıtıldığını da ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, hem TS.MA.d.7509 numaralı defter Osmanlı Devleti'nin yalnızca törenler ve merasimler açısından değil; aynı zamanda toplumsal yapısı, ekonomik düzeni, dinî yaşayışı ve saray-halk ilişkileri açısından ne kadar sistemli, hiyerarşik ve çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu defterler üzerinden Osmanlı saray hayatının incelikleri, sosyal yardımlaşma gelenekleri, sadakat ilişkileri ve günlük hayatın nasıl şekillendiği ayrıntılı biçimde takip edilebilmektedir. Teşrifat defterleri bu yönüyle yalnızca tarihçilere değil, sosyal bilimlerin farklı alanlarında çalışan araştırmacılara da zengin bir kaynak sunmakta, Osmanlı'nın çok katmanlı yapısını anlamak adına eşsiz birer pencere aralamaktadır. Bu çalışmada elde edilen bilgiler göstermektedir ki; Osmanlı'da teşrifat yalnızca bir protokol meselesi değil, aynı zamanda bir yönetim biçimi, bir kültürel pratik ve bir sosyal düzen aracı olarak varlığını yüzyıllar boyunca sürdürmüştür. Teşrifat defterleri ise bu düzenin yazılı hafızası olarak, geçmişi bugüne taşıyan değerli belgeler olmaya devam etmektedir.

8. KAYNAKÇA

- Alikılıç, D.**, (2002) *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 12-14s.
- Altındağ, Ü.**, (1994), “Darüssaade.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 3s.
- Atınç, S.**, (2017), “*Bir Güç Odağı Olarak Darüssaade Ağalığı: Sünbül Ağa*”, Muğla: Genç Kalemler Yayınları, 8-99s.
- Ayanoğlu, İ. F.**, (1978), “*Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi*” Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 155-156s.
- Baykal, İ.**, (1943), “Tarih Vesikaları.” *Tarih Vesikaları Dergisi*, 339s.
- Beşiroğlu, Ş. Ş.**, (1993) “*III. Selim Devrinin Müzik ve Müzisyenleri*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 11s.
- Bor, S.**, (2019), “*III. Selim: Hayatı, Edebi Kişiliği, Şarkıları ve XVIII. Yüzyıl Musikisine Etkileri*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, 2019, 7s.
- Bozkurt, N., Tiryaki, Y.**, (2015) “Anadolu Hisarı Namazgâhları.” *Din ve Hayat Dergisi* 26, 63s.
- Cengiz, N.**, (2022), “*Türkiye Selçuklularında Teşrifat*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 180s.
- Çal, S.**, (2023), “*III. Selim Dönemi Elçiler Gözüyle Avrupa Sosyo-Kültürel Hayatı*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Bartın, 26s.
- Çam, M., Turhan İ., Akçatepe R. E.**, (2020), “*Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi*”, Ankara, 21s.
- Çevik, C.**, (2018), “*Nailî Abdullah Paşa Defter-i Teşrifat (Metin ve Değerlendirme)*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul, 7s.
- Eyice, Semavi.** “Galata Kulesi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 3 Aralık 2024.
- Görez, F.**, (2021), “*Çin ve Osmanlı İmparatorluklarında Hadımlık Müessesesinin Karşılaştırmalı Analizi*”, Kayseri: Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları Yayınları, 91s.
- Gökçe, T., Kılıç A.**, (2022), “*Çaka Bey’den Günümüze İzmir*. İzmir: Şehir Kültür Medeniyet Yayınları, 379s.
- Güçe, Ş.**, (2018), “*Sultan III. Selim Döneminde Ulema–Siyaset İlişkisi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 16-19s.

- Güler, A. Ş.,** (1996), “*Osmanlı Ulehasının III. Selim ve II. Mahmud Reformlarına Karşı Tutumları*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 86-87s.
- Gündüz, T.** (2021), “*Osmanlı Teşkilat Tarihi: El Kitabı*” Ankara, 74s.
- Güner Keleş, M.,** (2019), “*Sadaret 349 Numaralı Teşrifat Defteri Işığında Merasimler*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 19-20s.
- Güreşsever Cantay, G.,** (2016), “*Mercan Ağa Camii Külliyesi ve Kapalıçarşı.*” *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 59s.
- Halaçoğlu, Y.,** (2021), “*XIV–XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşrifatı ve Sosyal Yapı*” Ankara, 25s.
- Karaca, F.,** (1997), “*Tanzimat Dönemi ve Sonrası Osmanlı Teşrifat Müessesesi*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 55-61s.
- Karagöz, N.,** (2015), “*III. Selim Döneminde Donanmada Yapılan Merasimler*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 20-21s.
- Karakanlı, A. E.,** (2021), “*Osmanlı Hareminde Öne Çıkan Vakıflar: Rabia Gülnuş Sultan Örneği*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 18-19s.
- Kazancıoğlu, H.,** (2016), “*Mihrişah Valide Sultan Bendi.*” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, no. 34, 94-123s.
- Korçak, C.,** (2020), “*353 Numaralı Teşrifat Defteri.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 1-2s.
- Maden, D.,** (2010), “*Batılı Seyyahlara Göre Osmanlı Haremi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 71-72s.
- Öktem, A.,** (2019), “*Sultan III. Selim Döneminde Geleneksel Türk Süslemelerinin Avrupa Giysi Modasına Etkisi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul, 75-77s.
- Öner, Y.,** (2018), “*III. Selim Döneminde Kadim–Cedid Çatışması ve Nizam-ı Cedid*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 1-2s.
- Pakalın, M. Z.,** (1993) “*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*” İstanbul: MEB Yayınları, 1993, 760-780s.
- Uzunçarşılı, İ. H.,** (2014), “*Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*”, Ankara, 342s.

